

Mustafa Kemal Atatürk'ün TBMM'ni Açış Konuşmalarındaki İktisadi Temalar^(*)

Serdar ŞAHİNKAYA^(**)

(I)

Türkiye Ekonomisini tarihsel süreç içerisinde detaylı analiz eden çok sayıda çalışmanın özellikle 1920 – 1939 dönemine ait saptamaları birlikte gözden geçirildiğinde; dönemin bütünü için iki ana tespitten bahsetmek isabetli olacaktır.

İlk olarak, 1920' li yılların iktisadi gelişmesine ait öncelik tercihlerinin 1930'lara girilmek üzere iken yetersiz kaldığı anlaşılmıştır.

1929'da Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki siyasi kadronun değerlendirme çerçevesi, *“Özel girişimin ülke ekonomisi ölçeğinde o güne kadar sağladığı sermaye birikimi hem yetersizdir, hem de rejimin geleceği bakımından güvence vermemektedir. Böyle bir değerlendirmeyi daha sonra kesin hüküm haline dönüştürecek gelişmeler ise yine 1929 sonlarında patlak veren ve gitgide derinleşerek her ülkeyi bir ölçüde sarsan dünya buhranı ile patlak vermiştir”* şeklinde özetlenebilir.

(*) 7- 9 Aralık 2005 tarihlerinde Türk Sosyal Bilimler Derneği'nce ODTÜ'de gerçekleştirilen 9 uncu Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur. Bildiri metninde Mülkiye Dergisi “hakemlik sürecinde” kimi tadilatlar gerçekleştirilmiştir.

(**) Dr. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi .

İkinci tespit de, Türkiye ekonomisinin karşılaştığı sıkıntıların ölçeğini aşacak ve tasarlanan “*muâsır medeniyet*” düzeyine ulaşmak için yeni bir sermaye birikim mekanizmasına ihtiyaç vardır. Cumhuriyet kadroları, bunun üstesinden gelebilecek çarenin *sanayileşmek* olduğu konusunda net ve ısrarlı bir tutum almışlardır.

Zira, Cumhuriyeti yerleştirmenin, yeni rejime gerçek bir güvence sağlayabilmenin yolu ve işin esası budur ve *sanayileşme, 1930' lu yıllarda yeniden inşa hamlelerinin esas kumanda manivelası* olmuştur.

1930'dan sonra ana siyasal kadrolarda ve dolayısıyla bazı karar organlarında benimsenen görüş, *sanayi kurmanın ancak yaygın bir cihazlanma biçiminde* olacaktır. İşte bu, *yeni bir şeydir*. Sanayileşme öncelikli bir hareket olarak ve hatta *bir strateji olarak* kabul edildiğinde büyük ölçekle ve yeni teknoloji ile çalışan tesislerin başarı şansı daha büyüktür. Böylece, *sanayileşme projesi bir devletçilik projesinin de devamı* olmaktadır.

Bu noktaya gelinene kadar rejimin ana kadrosu özel girişimciliğe “doğrudan” karşı değildir. Fakat yeni sermaye birikimi modelinin mantığı, özel kesimin görelî payını zaman içinde devletinkine göre küçültecek niteliktedir; “*Millî iktisat*” kavramı, “*devletçilik*” adını aldıktan sonra, doğal olarak içeriğini değiştirmeye başlamıştır. 1930'ların sanayileşme hareketinde kurulacak sanayi yapıları bakımından iki ilke temel olmuştur: *Bir, kurulacak sanayi ithalata bağımlılığı azaltmalıdır; İki, bu hareket kısa sürede ağır sanayie yönelerek iktisadi gücün ülke savunmasında ana destek olmasını sağlamalıdır.*

Bu ilkelerden yola çıkan bir sanayileşme hareketi, “*gecikmiş ülkelere*” benzer tarzda iç pazarı bütünleştirebilmek için 1920'lerde başlayan demiryolu politikası ile birleşince ciddi ve iddialı hedeflere yönelmiştir: *Hammaddesi yurtiçinde olan sanayileri öncelikle kurmak ve iç pazarın bütünlüğünü sağlamak.*

Bildiride; yukarıdaki tematik çerçevenin, **Atatürk** tarafından nasıl şekillendirildiğinin ipuçları TBMM'ni **açış konuşmaları temelinde** aranmaktadır. Döneme ait iktisadi gelişmelerin “içeriden” de nasıl görüldüğü, “*fetih devletinden iktisadi devlete*” geçerken farklı bir ifade ile de “*rejimin selameti açısından Cumhuriyet Treninin bilinçli bir tercihle nasıl makas değiştirdiğini*” ve Atatürk'ün bu değişime nasıl bir *strateji*¹ ile önderlik yaptığının belirlenmesine çalışılmaktadır.

---

¹ Özellikle bakınız: (Üşür, 2003); (Boratav, 1995); (Ahmad, 1996); (Chang, 2003); (Çaykara, 2005).

(II)

Cumhurbaşkanlarının TBMM’ni her yıl bir konuşma ile açması, geçen yılın gelişmelerini, geleceğin muhtemel gelişme patikalarını göstermesi Türkiye Cumhuriyeti’nin yararlı bir geleneği olmuştur.

24 Nisan 1920’den Kasım 1938’e kadar TBMM’nin açılış konuşmaları (*toplam 16 konuşma*) Mustafa Kemal Atatürk tarafından yapılmıştır. İlk dört konuşma TBMM’nin birinci dönemine ait olup, Atatürk bu dönemdeki konuşmalarını Ankara Milletvekili ve TBMM Başkanı (*Reis Paşa*) sıfatıyla yapmıştır. 1938 Kasımına kadar dört dönem boyunca yapılan diğer 12 konuşma Cumhurbaşkanı olarak bizzat Atatürk’ün kendisi tarafından gerçekleştirilirken, 1 Kasım 1938 tarihli 5 nci dönem 4 ncü yasama yılını açış konuşması rahatsızlığı nedeniyle dönemin Başbakanı Celal Bayar tarafından kürsüden okunmuştur.

Bildiride kaynak olarak kullanılan konuşma metinlerinin günümüz Türkçesindeki biçimleri <http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.htm> adresinden edinilmiş ve ayrıca TBMM Zabıt Cerideleri² ile bire bir karşılaştırılmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün TBMM’ni açış konuşmalarındaki iktisadi konulara değinen üç yayına burada yer verilmelidir. (İnan, 1972); (Kuruç, 1988 ve 1993).

Prof. Dr. Afet İnan, “Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933” başlıklı eserinin, II. Bölümü (sayfa 27 – 165), “Hükümet Programlarında, İzmir İktisat Kongresinde ve Cumhurbaşkanı Nutuklarında Ekonomi Konuları” başlığını³ taşımaktadır. Bu bölümde, Mustafa Kemal’in TBMM’nin açış konuşmalarındaki iktisadi hususlar özetlenmiştir. Ancak, Prof. Dr. İnan’ın, bu çalışmasında 16 konuşmaya değil 15 konuşmaya yer verilmiştir. Üçüncü Dönem birinci yasama yılını açış konuşması (1 Teşrinisani ‘Kasım’ 1927) yer almamaktadır. Ayrıca, iki konuşmanın da tarihleri farklıdır. İlk farklılık, birinci dönem

---

² TBMM Zabıt Cerideleriyle ilgili toplu listeye Referanslar bölümünde yer verilmiştir. Ayrıca TBMM’yi açış konuşmalarının kitaplaştırılmış biçimi için de (TBMM: 1987)’ye bakılabilir.

³ Afet İnan, bu başlık için şu dipnotunu vermiştir:

“Kitabımın bu bölümünü üç tarihi kaynaktan topladım:

1-Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk’ün nutuklarında ekonomi sorunları. (Atatürk’ün söylev ve demeçleri, 1.Cilt; 1919 – 1938) Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü yayımları: İstanbul 1945.

2-Hükümet programlarında ekonomi.Arar İsmail

– Hükümet Programları (1920 – 1965) İstanbul, 1968.

3- İzmir İktisat Kongres iktisat esaslarımız (eski harflerle). İzmir 1923(...)” Yazım biçimi korunmuştur. S.Ş.

birinci yasama yılı açış konuşmasına ilişkindir. Bahse konu eserde (İnan 1972:27-28), bu konuşmanın tarihi 24 Nisan 1920 olması gerekirken 9 Mayıs 1920'dir ve 4 paragraf halinde özetlenen metin, Atatürk'ün 1920 yılı konuşmasında bulunmamaktadır İkinci farklılık ta, İkinci dönem birinci yasama yılına ait konuşmanın tarihidir. (İnan, 1972:96)'da tarih 1 Mart 1924' tür. Oysa tarih 13 Ağustos 1923 olmalıdır.

Gazi'nin TBMM'ni açış konuşmalarındaki iktisadi temalara yer veren diğer çalışmalar da Prof. Dr. Bilsay Kuruç'a aittir: **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası. 1. Cilt (1929-1932) ve Belgelerle Türkiye İktisat Politikası. 2. Cilt (1933-1935).** (Kuruç, 1988 ve 1993).

Prof. Dr. Kuruç, birinci kitabında Atatürk'ün dört adet TBMM'nin açış konuşmasına (1929, 1930, 1931 ve 1932), ikinci kitabında da üç konuşmasına (1933, 1934 ve 1935) yer vermiştir.

Atatürk'ün TBMM'nin açış konuşmaları yanında dönem içerisinde iktisat anlayışı açısından çok önem taşıyan dört konuşmasına da değinilecektir. Bu konuşmalar kronolojik olarak; 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi açış konuşması, 28 Ocak 1931'de toplanan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir Vilayet Kongresindeki ve 1 Şubat 1931 İzmir Ticaret ve Sanayi Odasında yaptığı konuşma, 9 Mayıs 1935 CHP IV. Büyük Kurultay açış konuşmasıdır.

1920 – 1938 dönemi çoğunlukla iktisadi açıdan alt dönemlere⁴ ayrılrsa da bu tebliğde, kronolojik bir sistematik izlenmektedir. 16 adet konuşma dört döneme ait olduğundan, konuşmalardaki iktisadi temalar TBMM'nin bu dönemlerine göre toplulaştırılarak değerlendirilecektir.

(III)

I. DÖNEM

1. yasama yılı : 24 Nisan 1920 ⁵

Bu ilk konuşmada Gazi, hayli genişçe bir durum tespiti (özellikle İstanbul Yönetimi ve uluslararası ilişkiler bağlamında) yapmaktadır. Bağımsızlık temel kerteriz noktasıdır. Dünyadaki çoğu ülkenin gelişmişlik düzeyinin gerilerinde kalınmış olsa

⁴ Bu konu ile ilgili olarak özellikle bakınız: (Boratav : 1977 ve 2003)

⁵ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 1. Cilt : 1. 24.1.1336 Cumartesi. Sayfa: 8-39.

da “yabancı kaynaktan destek almak” konusunda esas şartlar, Erzurum Kongresinde belirlenmiştir⁶

Efendiler!

(...) Yine en önemli kurallardan birisi, devletin, milletin iç ve dış bağımsızlığı idi. Millet bağımsızlığından vazgeçmiyor ve vazgeçmeyecek esas kabul edilmiştir. Ancak, bu ana şart daima saklı ve saygıdeğer tutulmak üzere, ülkemizin bayındırlık durumunu, milletimizin varlığını ve genel olarak düşünce düzeyimizi göz önünde tutacak olursak, bütün dünyadaki gelişme ile bunu karşılaştırdığımızda itiraf etmek zorundayız ki, biraz değil, çok geri durumdayız. Bu nedenle durumu değiştirmek için çok büyük kaynaklara, çok çeşitli araca, kısacası her şeye ihtiyacımız vardır. Milletimizin ilerleme ve yükselmesi için ve ülkenin bayındırlığı için, ihtiyaç duyduğumuz her şeyi dışarıdan almak konusunda doğal olarak tam bir olgunlukla hareket edeceğiz, dış ilgi ve yardımı tamamen uygun göreceğiz. Ancak arz ettiğim gibi, bağımsız kalmak görünüş ve yetkisini daima korumak şartı ile... Erzurum Kongresi'nin esas şartları bunlardan oluşuyordu.

2. Yasama Yılı : 1 Mart 1921⁷

Ülkede, iktisadi konuların nitelik ve öneminin yeterince bilinmemesine rağmen, TBMM'nin ülke kaynaklarına sahip çıktığından bahisle, az da olsa bir denk bütçe hazırlayabilme başarısının gösterildiği, dış ticaret dengesi ve iç pazar entegrasyonunun önemi ve de ulaştırmaya ait gelişmeler vurgulanmaktadır.

(...) Efendiler,

Mücadelenin önemini anlayan milletimiz bütün gücü ile büyük bir çaba göstermiş, memleketin bütün parasal ihtiyacını sağlayacak ümit vaat eden

⁶ Özet olarak ERZURUM KONGRESİ (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) Kararlarını hatırlamakta yarar vardır:

- Milli sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz.
- Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin iş yapamaz duruma gelmesi hâlinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir.
- Osmanlı Hükümeti, Doğu Anadolu'yu terk etmek zorunda kalırsa, burada Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti geçici bir yönetim kuracaktır. Osmanlı Hükümeti yok olursa, öbür illerle, ya da tek başına direnilecektir.
- Kuvâ-yı Milliye'yi tek kuvvet tanımak ve milli iradeyi hâkim kılmak temel ilkedir.
- Hristiyan azınlıklara siyasî hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
- Mondros bırakılması sınırları içinde milliyet esaslarına uyan ve ülkemize istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin yardımları olumlu karşılanacaktır.
- Milletimiz, çağdaş gayelerin büyüklüğüne inanır ve teknik, sınaî ve iktisadî durumumuzu ve ihtiyacımızı takdir eder.
- Milli Meclisin derhal toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır

⁷ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 2. Cilt : 9. 1.3.1337 Salı. Sayfa: 2-7.

fikirleri sunmuşlardır. Milli işlerde, ülkemizde önemli bir olay böylece çözümlenmiş, az çok denk bir bütçe hazırlanması başarılmıştır. Ülkemizde iktisadi konuların nitelik ve önemi bilinmemekle birlikte, yüce Meclisiniz ülkenin gelir kaynaklarına sahip olması için prensipler koymuştur. Ateşkesten sonra, yabancılar gelir kaynaklarımıza tümüyle el koymak için girişimlerde bulundular; İstanbul'daki zorbaların sözlerine dayanarak, maden aramak için gerekli izin belgelerinin verilmesini yasakladılar. Biz, memleketin bütün varlık kaynaklarına sahip olarak ihracat ve ithalât arasındaki dengenin sağlanması ve üretimin gideceği yere kolayca ulaması için, yolların düzeltilmesini ve ulaşımına açık tutulmasını sağlamaya çalıştık.(...)

3. Yasama Yılı : 1 Mart 1922 ⁸

Reis Paşa'nın bu bildiri konusu olan konuşmalarından en önemli ve ayrıntılı olanlardan biridir. Türkiye'nin sahibi ve gerçek efendisinin kim olduğu ile başlar iktisadi hayata ilişkin kısımlar:

(...)Efendiler,

*Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? (Köylüler sesleri) Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üreticisi olan köylüdür. (Şiddetli ve sürekli alkışlar) O halde herkesten çok bolluk, mutluluk ve varlığa hak kazanan ve buna layık olan köylüdür. (Sürekli alkışlar) Bundan dolayı, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ekonomik politikası bu önemli amacın sağlanmasına yöneliktir.***

Efendiler,

Diyebilirim ki, bu günkü felâket ve yoksulluğun tek nedeni bu gerçeği ihmal etmiş olmamızdır.

Doğrusu yedi yüzyıldan beri dünyanın çeşitli yörelerine gönderilerek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp gereksiz yere harcadığımız ve buna karşılık daima onurunu kırdığımız ve hor gördüğümüz ve bunca özveri ve iyiliklerine karşılık nankörlük, küstahlık ve zorbalıkla uşak durumuna indirmek istediğimiz bu ülkenin gerçek sahibi huzurunda bu gün büyük utanç ve saygı ile gerçek durumumuzu alalım. (Şiddetli alkışlar)

Milletin esas olarak çiftçi olduğundan bahisle, güçsüz özel sektöre, kapitülasyonlara ve ekonomide yabancı hakimiyetine ve onların haksız rekabetlerine dikkat çeker.

⁸ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 3. Cilt : 18. 1.3.1338 Çarşamba. Sayfa: 2-16.

Efendiler,

Milletimiz çiftçidir. Milletın çiftçilikteki çalışmasını çağın ekonomik tedbirleri ile en yüksek düzeye çıkarmalıyız. Köylünün işlerinin sonucu ve çalışmasının semeresini kendi yararına en yüksek düzeye çıkarmak ekonomik politikamızın ana prensibidir. Bundan dolayı bir yandan çiftçinin çalışmasını artıracak ve verimli kılacak bilgi, araç ve fenni aletlerin tamamlanması ve sağlanmasına ve diğer yandan onun bu çalışmasının sonucundan en fazla yararlanmasını sağlayacak ekonomik tedbirlerin alınması için çalışmak gereklidir. Şimdiye kadar yolun olmaması, modern taşıma araçlarının bulunmaması, değişim usullerinin çiftçi aleyhine olması ve hükümet kanunlarının çiftçiyi korumaması gibi engellerin kaldırılması gereklidir. Bu noktada özellikle zirai ürünlerimizi buna benzer yabancı ürünlere karşı koruyamaz duruma düşmemizden dolayı milletimizi bu günkü ekonomik sefalet düşüren kaldırılmış kapitülasyonların feci durumunu hatırlatmadan geçemem. Bildiğiniz gibi, ülkemiz ekonomik kuruluş ve çevre yönünden kuvvetli durumda değildir. Özel sektör kuruluşları da serbest ticaret mücadelesine dayanabilecek bir güce gelmemişlerdi. Tanzimatın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini koruyamayan ekonomimizi bir de iktisadi kapitülasyon zincirleriyle bağladı. Kuruluş ve özel sektör yönünden ekonomik alanda bizden çok kuvvetli olanlar, memleketimizde bir de ayrıca imtiyazlı durumda bulunuyorlardı. Gelir vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şartlar altında ülkemize sokuyorlardı. Bütün ekonomimizin her bölümüne bu sayede kesin olarak hâkim olmuşlardı.

Efendiler,

Bize karşı yapılan rekabet gerçekten, çok gayri meşru, gerçekten çok yok edici idi. (Kahrolsunlar sesleri) Rakiplerimiz bu davranışlarıyla gelişmeye elverişli sanayimizi de öldürdüler. Tarımımıza da zarar verdiler. Ekonomi ve maliyemizin gelişmesi ve olgunlaşmasını önlediler.^{9,10}

⁹ Bu bağlamda ilginç ve önemli bir değerlendirme için şu satırlara göz atmakta yarar bulunmaktadır: "Dolayısıyla, bağımsızlık savaşı sırasında Kemalistler, yalnızca Anadolu'nun paylaşılmasını önlemek istedikleri için değil, aynı zamanda yeni Türkiye'nin, Batı'nın ekonomik sömürgeci olarak kalmasını reddettikleri için de antiemperyalistler. Mücadelenin bu yanı, Kemalistlerin lafta yabancı sermayeye karşı çıkarken ona tavizler verdiğini öne süren bazı eleştirmenlerin Kemalizmin antiemperyalizmi konusunda kuşkular yaratmaları yüzünden, bazen göz ardı edilir. Bu eleştirmenler, Kemalizmin ekonomik siyaseti konusunda önemli bir noktayı, yani onun hem kapitalist, hem de aynı zamanda antiemperyalist olduğunu unutmaktadırlar. Bu siyaset, izlenmesi kuşkusuz çok zor olmakla birlikte, çelişkili değildi ve sömürgeleikten kurtulma dönemindeki hemen bütün yeni millet-devletlerin resmi siyasetiydi. Yabancı sermaye, beraberinde siyasi ya da ekonomik bağlar getirmediği sürece, memnurlukla karşılanıyordu. Savaşın yakıp yıktığı ve sermayeden yoksun bulunan Türkiye'nin, modern bir ekonominin altyapısını inşa edebilmek için yabancı yatırımlara muhtaç olduğu düşünülüyordu." (Ahmad, 1996:185)

¹⁰ Bu noktada ek olarak günümüzde de zaman zaman tartışılan ve daha çok da tartışılacağını düşündüğüm "Sevr-Lozan" temelindeki hususların "başlıca iktisadi hükümlerinin" karşılaştırılması için özellikle bakınız (Baskıcı:2003)

Tarımsal sanayiini güçlendirilmesinden hareketle geliştirdiği konuşmasında iktisat politikasının temel amaçlarının da ip uçlarını belirterek “devletleştirme”den de ilk olarak bahseder..

Efendiler,

*Artık engelsiz ve bağımsız bir hayata atılan Türkiye için, ekonomik yaşamı boğmakta olan kapitülasyonlar yoktur. (Şiddetli alkışlar) Ve olamaz. Ekonomik yaşamımızın belirli amaçlara yöneltilmesi ve süratle gelişmesi ve yükselmesi için alınacak önlemler içine ülkemizde Avrupa rekabeti yüzünden yok edilmiş ve şimdiye kadar gelişmemiş olan tarımsal sanayimizi güçlendirip, modern ekonomik araçlarla donatmayı önemle göz önünde bulunduracağız. (İnşallah sesleri) Gerek tarım, gerek memleketin varlık ve genel sağlığı konularında önemi kesin olan ormanlarımızı da modern önlemlerle iyi duruma getirmek, genişletmek ve en yüksek faydayı sağlamak da önemli kurallarımızdan biridir. **Ekonomik politikamızın önemli amaçlarından biri de genel yararı doğrudan doğruya ilgilendirecek kurumlar ve iktisadi teşebbüslerin mali kudretimizin ve teknolojimizin izni oranında devletleştirilmeleridir.***

Bu amaç, Cumhuriyetin iktisat felsefesinin temeli olarak kalacak ve 1930’ların devletçilik politikasının ana payandalarından birini oluşturacaktır. Daha 1922’lerde kurumsallaşmadan ve bir plan dahilinde gelişmeden yana olmak lazım geldiğini, maden ve madenciliğin, ulaştırmanın ekonomi için önemini belirtir.

Özet olarak, topraklarımızın altında kullanılmadan duran maden hazinelerinin kısa sürede işletilerek milletimizin yararına sunulması da ancak bu yöntemle mümkündür. Bununla birlikte, sadece ekonomik yararlanma amacı ile gerek madenlerimizde, gerek diğer ekonomik konularda, bayındırlık hizmetlerinde çalışmak isteyen sermaye sahiplerine Hükümetimizce her türlü kolaylığın gösterileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza uygun şekilde kullanılması gereklidir. Ülkenin ekonomik temelleri, tarım ve tarımsal sanayie bağlı olmakla birlikte, ülkede öteden beri var olan örneğin dokuma sanayii gibi kurumların korunması ve canlandırılması ve bazı bölgelerde yeniden kurulabilecek diğer sanayi her şartta gözetilmesi göz önünde önemle bulundurulacaktır. İktisat Bakanlığımızın bir yıllık çalışması bu açıkladığım görüş içinde yürütülmüştür. Özetleyecek olursak, çalışanların rahat yaşamalarını sağlayacak Zonguldak Amele Kanunu, Anadolu’da genel taşımacılığı kolaylaştırmak üzere otomobil ve kamyon işletmelerine izin verilmesini sağlayan tüzük, cephede savaşan asker ailelerine yardım esaslarını da içine alan tarımsal yükümlülük tüzüğü, Meclisçe kabul edilen tohumluk ödeneğinden ihtiyaç beliren yerlere usulüne uygun şekilde dağıtım

yapılması, Ziraat bankaları vasıtasıyla çiftçi âletleri ve tarımsal araçların uygun fiyatlarla dağıtılması ve diğer bir özel kurul vasıtasıyla da bunların önemli miktarlarda yeniden sağlanması ve gümrüklerimizde milli üretimimizin saygınlığının korunması için bir tutum belirlenmesi ve bunun yürürlüğe konulması hususlarını bu konu ile ilgili çalışmaların sonuçları olarak saymaya değer buluyorum. Bundan sonra da genel ekonomik çalışmalarımız ve ekonomik politikamızın değindiğim ve gösterdiğim bu görüş içinde ve bir plan dahilinde, düzenli bir biçimde yürütülmesi Bakanlar Kurulumuzun çabalarını bu nokta üzerinde toplaması ile sağlanacaktır. Böyle bir projemizin hazırlanmasında bayındırlık hizmetlerinin büyük önemi vardır. Çünkü ekonomik hayatın faaliyet ve canlılığı ancak ulaştırma araçlarının, yolların, demiryollarının, limanların durumu ve derecesiyle orantılıdır.

Demiryolları temelinde ulaştırma alanındaki gelişmelerde ayrıntıları takiben maliye alanında; mali bağımsızlığın zaruretini, mevcut gelirle yetinmenin önemini ve bu bağlamda dış borçlanmaya bakışını özetler. Mücadelenin temel amacı; **“özünde mali bağımsızlığın yattığı tam bağımsızlık”**tır.

Efendiler,

Her şeyden önce yaşam ve bağımsızlığımızı sağlamak demek olan milli amacımıza ulaşmaktan başka bir şey düşünemeyiz. Bundan dolayı, bizce en önemli nokta mali kudretimizin bunu karşılayıp karşılayamayacağıdır. 1920 ve 1921 yıllarının canlı deneylerine, bütçemizin denk durumuna, bu günkü iç duruma ve ekonomimizin bu geçen iki yıla oranla, kıyas kabul etmez derecede iyi bir düzeye ulaşmasıyla oluşan kesin ümitlere dayanarak arz edebilirim ki ülkemizin gelir kaynakları milli davamızın güven içinde sağlanmasına yeterlidir. (Alkışlar) Mali kudretimiz, bu güne kadar olduğu gibi dış borçlanma yapılmadan da orta halli bir düzeyde, ülkeyi yönetecek ve amacına ulaştıracaktır. (Alkışlar)

Bununla birlikte, ben yalnız bu gün için değil özellikle gelecekle ilgili olarak devlet hayatı ve ülkenin refahı konularında şimdiki ve ilerideki mali durumumuzu çok önemli bulduğumu vurgulayarak maliyemizle ilgili endişeli görüşlerimi özetle anlatmak isterim:

Efendiler,

Bu günkü mücadelemizin amacı tam bağımsızlıktır. Bağımsızlığın tam sağlanabilmesi ise ancak mali bağımsızlık ile mümkündür. Bir devletin aslı bağımsızlıktan yoksun olunca o devletin bütün hayatı bölümlerinde

bağımsızlık sakat durumdadır. Çünkü her devlet organı ancak maliye ile yaşar. Mali bağımsızlığın korunması için ilk şart bütçenin ekonomik bünye ile uygunluğu ve denk olmasıdır. Bundan dolayı devlet yapısını yaşatmak için dış ülkelere başvurmadan ülkeyi gelir kaynakları ile yönetmek çözüm ve önlemlerini bulmak gereklidir ve bulunabilir.

Efendiler,

Milli prensibimiz tutum olmalıdır. (Şiddetli alkışlar)

Bundan dolayı mali yöntemimiz, halkın baskı altında tutulup ezilmesinden kaçınmakla birlikte elden geldiğince dışarıya ihtiyaç göstermeden ve gereğinden çok harcamadan mevcut gelire yetinmek prensibine dayanmaktadır.

Şimdiki durumda yararlanılamayan gelir kaynaklarından yararlanmak ve halkın vergi yükünü azaltmak için bazı maddeler üzerinde tekel konulması gerekmektedir.

Mali bağımsızlığı tehlikeye atmayacak tarzda bir dış kaynak tedarikine yakın durulmaktadır

Efendiler,

Geçmişin ve düşmanların ülke ve ulusumuzu bütün medeni dünya ile birlikte gelişmeye doğru ilerlemekten yasaklamış olan zincirleri, bu gün bizi, az zamanda olağanüstü girişim ve icraatta bulunmaya zorluyor. Ancak bu zorunluluğun sağlanması ve kaybedilenlerin yerine konması bu günkü mali kudretimizin üzerindedir. Bundan dolayı Hükümetimizin her medeni devlet gibi dış borçlanma antlaşmaları yapması gereklidir. Yalnız alınan yabancı paraların, şimdiye kadar Babı alinin yaptığı şekilde ödemeye mecbur değilmişiz gibi amaçsız kullanılması ve tüketilmesine, dış borçlarımızın artırılmasına ve mali bağımsızlığımızın tehlike altına sokulmasına kesin olarak karşıyız.

Eğitime ve özellikle tarih eğitiminin önemine dikkatleri çeken Atatürk, ülke kaynaklarının zenginliğine ve harp sanayiinin gelişimine değinerek 1922 yılı konuşmasını tamamlar.

Ülkemizin ekonomik kaynakları bütün dünyanın dikkatini çekecek verime ve zenginliğe sahiptir. Halkımızın çiftçi olması, topraklarımızın dünyanın en bereketli topraklarından bulunması, maddi hayat için korku duyulacak hiçbir konu bırakmamaktadır.

(...)Efendiler,

Ordumuzu anarken, savaş gücümüzün kuruluşu ve hazırlanması, noksanlıkların tamamlanması ile ilgili çalışmaları da kısa bir şekilde anlatmak isterim.

Özellikle, savaş sanayii üretimi yapan fabrikaların çalışmalarını özel takdirlerimle anmayı bir değerbilirliğin gereği olarak kabul ederim. Bu son yıl içinde bu fabrikaların eksiklikleri yavaş yavaş tamamlanmıştır. Bu gün her türlü ihtiyacın imal edilmesi mümkün bulunmaktadır. Yeni kurulan mermi ve fişek fabrikalarında çok miktarda topçu piyade cephanesi ile bombaların hazırlanması ve yapımı sağlanmıştır.

(III – a)

Cumhuriyetin iktisat politikasının başlangıçtaki hedefleri için, 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir¹¹'de toplanan, ve Atatürk'ün

“(...) Efendiler,

Uzun gafletler ve derin umursamazlık ile geçen yüzyılların, iktisadi yapımızda açtığı ağır yaraları, onarmak ve çarelerini aramak, memleketi topyekün imara; milleti refah ve saadete erdirmeye yollarını bulmak için yapacağımız çalışmanın başarı ile sonuçlanmasını dilerim.

(...) Tam bağımsızlık için şu prensip vardır: Milli Egemenlik, Ekonomik Egemenlik ile pekiştirilmelidir.(...)”

sözleriyle açtığı” **Türkiye İktisat Kongresi**¹² nin zabıtlarına bakmakta yarar vardır.

Aynı günlerde Lozan'da bulunan **İsmet İnönü** başkanlığındaki Türk delegasyonu ise özellikle iktisadi bağımsızlık için gerilimli bir uğraş vermektedir. Ankara Hükümeti'nin önüne Osmanlı'dan kaynaklanan 600 - 700 yıllık hesaplar çıkarılınca da uzlaşma sağlanamamış ve görüşmeler, Gazi'nin bilgisi dahilinde, 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğramıştır. Anılan olaylar dizisi Kongreyi daha da anlamlı kılmaktadır.

---

¹¹ Yaşar Aksoy, Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi kitabına dayanarak Kazgan hocanın : “Cumhuriyet hükümeti İzmir'de İktisat Kongresi'ni boşuna toplamıyordu; bu adeta İzmir'in yaşadığı Yunan işgaline bir tepki gibiydi” sözlerini bir kere daha kayıtlara geçiriyor. (Aksoy 2004: 117)

¹² Özellikle birinci elden belgeler için mutlaka bakınız (Ökçün 1981)

Kongrede İktisat Vekili Mahmut Esat Bey; *“Milli egemenliği, iktisadi milli egemenlik olarak anlıyorum. Eğer böyle olmazsa o zaman milli egemenlik bir hayal olur”* diyerek Gazi'nin söylediğini bir kere daha tekrar ederek Lozan'a gönderilecek mesajın sikletini artırmış oluyordu.

1919 Milli Misak'ıyla saptanan milli sınırlar, savaş meydanında fiilen gerçekleştirilmişti; ama iktisadi egemenlik uğrundaki mücadele, görüşme masasında hâlâ sürüyordu. İktisat Kongresi'nin amaçlarından biri, siyasal önderlik ile çeşitli ekonomik gruplar, özellikle de İmparatorlukta yabancı sızmasının aracı olmuş ve milli duyguları şüpheli olan ticaret kesimi arasında amaç birliği bulunduğunu dünyaya göstermektir. Kongre de, “Milli Türk Ticaret Birliği”nce temsil edilen bu grup, kuvvetli bir milliyetçi tutum aldı. İthal mallarına gümrük resmi konması hakkını savundular, Türkiye'deki yabancı sermayeye tavizler ya da tekel hakları tanınmasına karşı çıktılar, ülkenin karasulrında serbest taşımacılık hakkı talep ettiler ve mümkün olduğu kadar kısa zamanda para basma yetkisine sahip bir milli bankanın kurulmasını istediler. Yabancı sermaye, ancak milli ekonomiye yararlı olması koşuluyla kabul edilebilirdi. Kongrede ortaya atılan önlemlerin hemen hepsi tek bir temel hedefe yöneliyordu: *Bir milli ekonominin kuruluşunu ilerletmek ve doğmakta olan cumhuriyet devletinin sosyoekonomik temelini kısa sürede oluşturacak ekonomik gleri geliştirmek.*¹³

(III – b)

4. Yasama Yılı : 1 Mart 1923¹⁴

Henüz Cumhuriyet ilan edilmemiřtir¹⁵ Konuşmada yeni bir nüfus sayımı ihtiyacı, mülki taksimat ve Danıştay ile ilgili hususlardan sonra ekonomi meselelerine değinilirken, ne çıkan konular arasında Ziraat Bankası'nın şube sayısındaki artışlar, köylüye kredi meseleleri, Köy Bankaları Kanunu, ziraat okulları, şirket kuruluşları

¹³ (Ahmad 1996:186)

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 4. Cilt : 28. 1.3.1339 Perşembe. Sayfa: 2-18.

¹⁵ Ancak, bir önceki yıl yani 1922'ye ilişkin Reis Paşa'nın verdiği kimi rakamsal gelişmeler olduğu heyecan vericidir:

“1922 yılında özel idarelerce yapılan yerel hizmetler: 3 erkek, 1 kız ğretmen okulu ve 5 erkek, 3 kız lisesi ve 134 erkek, 30 kız ilkokulu ve 10 sanayi ve 2 ırac okulu açılmıştır. 1922 yılında özel idare gelirinden bayındırlık hizmetleri için 536 510 ve okul inşaatı için 190 000 ve hastaneler için 32 530 ve basımevi ve kütüphaneler kurulması için 200 360 ve fidanlık ve numune bahçesi için 5 000 ve damızlık hayvanlar satın alınması için 12 400 ve tarım aletleri satın alınması için 15 250 lira ayrılmıştır”.

ve makine ithalatı ile ekonomi öğretimine ağırlık vermek vardır. Yine mali bağımsızlık vurgusu önemlidir. Ve daha önemlisi; büyük savaşa ait harcamaların tümü ile savaş dışı devlet giderleri birlikte hiç dış borç almadan ödenmiş ve bu arada da devlet borçlarının 2/3'ü de ödenmiştir.

(...) Efendiler, mali işlerimize geçmeden önce geçen yıl bu gün bu konu üzerinde söylediğim sözleri izninizle aynen tekrar edeceğim. Devlet yapısını yaşatmak için, dış ülkelere başvurmaksızın ülkemizin gelir kaynakları ile devleti yönetmek ve önlemler almak gereklidir ve mümkündür. Olabildiğince tutumlu davranmak milli prensibimiz olmalıdır.

Ve 1923 yılının birinci konuşmasında bugün için bir dolu dersin yer aldığını düşündüğüm önemli bir değerlendirmenin altı çizilmelidir.

Efendiler, geçen yıl milli savaşımızın en büyük olayı gerçekleşmiştir. Aynı yıl içinde o büyük olayı gerçekleştiren büyük ordunun bütün giderleri sağlandığı gibi, devletin genel yönetiminin gerektirdiği bütün giderler de dıştan hiçbir şekilde borçlanma yapılmaksızın gerçekleştirilmiştir. (Alkışlar) Bundan başka, 1922 yılı içinde milli hazineye, 1921'den devredilen devlet borçlarının üçte ikisi ödenmiştir. İhtiyaç içinde bulunmamıza karşılık, ülkemizin üretimini sağlayan köylü ve çiftçiyi korumak için alınmakta olan koyun vergisi üç kat indirilmiş ve daha önce önemli ihtiyaçlar için bütün maaş alanlardan kesilmiş olan yüzde yirmilerin geri ödenmesi ile devlet hizmetinde bulunanların geçim sıkıntılarının giderilmesine çalışılmıştır.

(...)Türk ulusunun, idari, mali, ekonomik ve hukuki bağımsızlığı ve yaşamına kendisinin sahip çıkması, hiçbir milleti rahatsız etmemesi gereken ölümsüz bir doğal haktır. (Şüphesiz sesleri) Bu kadar doğal bir gerçeği kabul etmek, dünya barışının sağlanması için yeterlidir. Fakat yıllardan beri olduğu gibi, Türk ulusunun hayat hakkını herhangi bir şekilde ruhen, fiilen ve gerçek şekilde kabul etmemekte direnmek ne sonuç verirse versin, Türk ulusu bağımsızlığını gönül rahatlığı ve vicdan rahatlığı ile kabul etmektedir ve bunu sürdürecektir. (Uygundur sesleri)

(...)Efendiler,

Dünyanın şimdiki siyasal ilişkileri gerçekte ekonomik ilişkilere dayandığından, biz de dış ekonomi işlerine önemli bir yer vermekteyiz.

(...)

(IV)

II. DÖNEM

1.Yasama Yılı : 13 Ağustos 1923¹⁶

Cumhuriyetin arifesinde 1923'ün son TBMM konuşmasını yapan Reis Paşa, genel olarak önem verdiği "bayındırlık – ekonomi – eğitim" üçlüsüne yeni bir temayı dahil eder: İç ve dış güvenlik sorunu.

(...) Şüphesiz, gireceğimiz barış döneminde, bütçemizin verdiği imkanlar içinde, ilk önce yeni Devletimizin geleceğinin yüce ve güçlü bir biçimde sonsuza kadar sürdürülmesini sağlayacağız, fakat bunun için de göz önünde tutulması gerekli bazı önemli konular vardır. Benim ilk aklıma gelen önemli nokta güvenlik sorunudur.(...)

Efendiler,

Ülkenin iç ve dış güvenlik gerekleri tamamlanırken, adli kurallarımızın en kısa sürede düzeltilmesine özel bir önem verilmelidir. (Çok doğru sesleri)

Ve oldukça kısa olan bu konuşmasında kurulacak yeni devletin niteliği de belirlenmektedir: **Halk Devleti.**

(...) Gerçekte, Türkiye devletinin, bu yeni yönetimi şeklinin dayandığı temeller, nitelik yönünden kendinden önce gelen tarihi yönetim temellerinden başkadır. Bunu bir kelime ile belirtmek gerekirse diyebiliriz ki, yeni Türkiye devleti, bir halk devletidir, halkın devletidir. Geçmiş dönemde ise bir kişinin devleti idi, kişilerin devleti idi.

Bir ulusun dünyadan tümüyle silinmesi, bir ulusun insanlık topluluğundan tümüyle yok edilebilmesi için Nuh tufanı kadar olağanüstü güç olayların gerçekleşmiş olması gerekir. Fakat kişiler, kendiliğinden yok olmaya mahkumdur. Bu nedenle halk yönetimi ile kişi yönetimi arasında yaşam ve yok olma oranları da bununla aynıdır. (Alkışlar)

2.Yasama Yılı : 1 Kasım 1924¹⁷

Aşar Vergisi kaldırılmıştır. Hayal ve teori peşinde koşmadan ülkenin kaynakları ve insan gücü ile işleri sürdürmek kararlılığı egemendir.

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İtima Senesi: 1. Cilt :1. 13.8.1339 Pazartesi. Sayfa: 36-42.

¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İtima Senesi: 2. Cilt :7. 1.3.1340 Cumartesi. Sayfa: 3-6.

(...) Maliyemiz, düzenli sağlam ve güvenli olma prensiplerini başarı ile uyguladı. Bir borçlanmaya ihtiyaç görmeden, iç borçları düzenli olarak ödemekteyiz.

(..) Maliyemiz, sayım vergisi gibi asırlık vergilerin düzeltilmesi için başladığı ilk adımında, halka hemen rahatlık sağladı. Ülkenin başında, Orta Çağın en acımasız derdi olarak bu güne kadar yürürlükte olan aşarın kaldırılmasını, yüce Meclise önerebilecek mali duruma Cumhuriyet yönetiminin bir yılda ulaşmış olması gerçekten sevinilecek ve övünülecek bir olaydır. (Bravo sesleri) (Alkışlar) (...)Demiryolu ve yol ihtiyacı ülkenin bütün gereksinmelerinin başında kendisini duyurmaktadır. **Hiçbir hayal ve teori peşinde koşup, aldanmaksızın ülkenin kaynakları ve insan gücü ile işi sürdürmek kesin olarak gereklidir.** (Alkışlar) Halkımızın ortak istek ve düşüncesinin de böyle olduğunu bizzat yakından öğrendim. Ulusumuzun uygarlık yolunda gelişmesi için bütün devlet dairelerinde öngördüğümüz maddi ve manevi bütün önlemler ancak tren ve demiryolları ile gerçek olumlu sonuçlarını verebilir. (Çok doğru sesleri)

Uygarlığın bu günkü araçlarını, bundan da öte, bu günkü düşüncelerini demiryolu dışında yayabilmek imkansızdır. Demiryolu mutluluk yoludur. (...)

3. Yasama Yılı 1 Kasım 1925¹⁸

Çalışanlara sağlanan güvenceler, tarım, maden sanayiine özel önem verilmesi ve ticaret hayatı üzerine kısa değerlendirmeler ve **ulusal bir ekonomi yönetimi** esastır

(...)Sayın efendiler,

Ekonomik durumumuzda bir yıldan beri harcanan olağanüstü çabalar sonucunu vermek üzeredir. Cumhuriyetin çalışan kişilere sağladığı huzur ve güven, vatandaşların sağlıklarını korumak için açılan savaşın sonucu köylümüz ve tarımımız üzerindeki aşar vergisinin kaldırılmasıyla ortaya çıkan rahatlık, ulusun daha çok üretmek, daha çok bolluğa kavuşmak için çalışmak isteklerini övgüyle anılacak bir duruma getirmiştir.

(...) Tarımımızın karşı karşıya bulunduğu güçlükleri gidermek ve yeni yöntemlerle tarımsal araçların öğretilmesi ve genelleştirilmesi konusunda harcanan çabalar, verimli etkilerini göstermektedir.

Ticari hayatımızda, geçen yıl içinde limanlardaki çalışma ve kolaylaştırıcı işlemler ile ilgili girişimlerin temeli, gereksinmemize uygun çalışmalar arasında sayılmaktadır.

¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İctima Senesi: 3. Cilt :19. 1.Teşrinisani. 1341 Pazar. Sayfa: 8-11.

Önemli ticareti genişletmek, kolaylaştırmak ve sağlamlaştırmak konusunda, bankaların elinde bulunan önemli etkinlik üzerinde yüce Meclisimizi uyarmak isterim.

Efendiler,

Ekonomik durum söz konusu olduğunda, bu günkü uygarlığın güçlü temeli olan maden sanayiine özellikle önem vermenizi ve yönelmenizi isterim. Sanayi fabrikalarına, maden endüstrisine yönelik genel ilgi ve atılımları desteklemek için çözüm yolu ve önlemler bulmak, çok gerekli ve hayati gereksinmelerimiz arasındadır.

(...)Sayın efendiler,

Maliyemiz geçen yılı başarı ile geçirmiştir. Bir yandan aşar gibi büyük bir gelirden vazgeçen ve diğer yandan bir seferberlik yapmış olan Devlet, bayındırlık işlerini ertelemeyi gerektirmeyecek bir mali güç gösterirse, bu durum sevinilmeye ve şükran ile anılmaya layıktır.

(...)Yeni yasama döneminde, milletin genel yaşamında dünya ile ilgili ulusal ve ekonomik bir yönetimin ilerleme ve iyi sonuçlar sağlamada bir kat daha başarılı olmasını dilerim.(...)

4. Yasama Yılı 1 Kasım 1926¹⁹

1926 yılı konuşmasındaki ekonomi konularının girişinde Yol Kanunu, Köy Kanunu, Borçlanma Kanunu, İskan ve Mülki Teşkilat kanunlarının uygulamalarının iyi sonuçlar vermekte olduğu hususu bulunmaktadır.

Takiben de milli bankaların, sanayi şirketlerinin başarılı çalışmaları, kabotaj meselesi, demir sanayii, yeni maden yasası, tarım sektörüne ait gelişmeler ve vergi düzenlemelerinin halkın yararına olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca da büyük fabrikalar ve Büyük Ekonomi Meclisi dikkat çekicidir.

*(...)Vatanda büyük fabrikaların kurulması için genel ve övgüye değer çabalar görülmektedir. Bu sosyal dönemde yeni sanayii özendirme kanunu ve yeni iş kanunu yüce Meclise sunulacaktır. Bir de **Yüksek Ekonomi Meclisi** kurulması için bir kanun tasarısı hazırlanmaktadır.(...)*

---

¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İctima Senesi: 4. Cilt :27. 1. Teşrinisani. 1926 Pazartesi. Sayfa: 2-6.

(V)

III. DÖNEM

1. Yasama Yılı 1 Kasım 1927 ²⁰

Atatürk'ün ikinci kez Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olması nedeniyle teşekkür mahiyetinde oldukça kısa yapılmış bir konuşmadır

(...)Büyük Millet Meclisinin Sayın Üyeleri,

Türkiye Cumhurbaşkanlığına ikinci kez seçilmekle övünüyorum. Büyük bir ulusun erdemini, yönünü ve uygun niteliklerini belirleyen Cumhurbaşkanlığının, benden ne kadar ağır ve ciddi görevler beklediğini bütün yüreğim ve vicdanımla kavriyor ve anlıyorum.(..)

2. Yasama Yılı 1 Kasım 1928 ²¹

Ekonomiye ilişkin temalar çeşitlenmektedir. Topraksız köylüye toprak verilmesinin sağlanması, denk bütçe, Cumhuriyet dönemi kağıt parasının değiştirilmesinin tamamlanması, Cumhuriyet Merkez Bankası'nın açılış hazırlıkları, su ve sağlık politikaları ile ulaştırma ve sanayi ön plandadır.

(...)Yeni çalışma dönemimizde gerek bu bölgede gerek ülkenin diğer bölgelerinde toprağı olmayan çiftçilere toprak sağlamak sorunu üzerinde önemle duracağınıza inanıyorum. (Alkışlar)

(...)Efendiler,

Maliyemiz için son yıllarda özenerek gereğine inandığımız gerçek bütçe denkliğinin sonuçları ortadadır. Hazinesinin bağlantıları ve ödemeleri düzenli bir şekilde girmiştir. Kullanma yönünden bütçenin dışında kalan eski yüklerin de bütçe içinde düşünülmüş olması yönündeki eğilimin gelişmesi, dalgalı borçların ödenme şeklinin düzenlenmesi, saptanması bu alanda yeni bir gelişme olacaktır. Dalgalı borçlar tam olarak size sunulduğu zaman Cumhuriyet malyesinin durumunun ve geleceğinin ne kadar sağlam olduğu iyice anlaşılacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar)

Cumhuriyet dönemi kağıt parasının değiştirilmesi tamamlanmıştır. Cumhuriyet Merkez Bankasının bu yıl içinde açılmasını uygun görmemiz

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 1. Cilt :1. 1.Teşrinisani. 1927 Salı. Sayfa: 4.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 2. Cilt :5. 1.Teşrinisani. 1928 Perşembe. Sayfa: 2-5.

*yüksek ve önemli başarılarınıza gerçekten övünülecek bir katkı olacaktır.
(Alkışlar)*

Efendiler,

Ekonomik önlemlerin başında saydığımız ulaşım çalışmaları önümüzdeki yıllarda gözle görülür sonuçlar vermeye adaydır. Demiryollarımızın yeni istasyonları ülkenin çeşitli köşelerinde adaletli dağılım içinde görülmeye başlandı.

(...)Geniş bir su politikasının uygulanmasına başlanabilmesi gerçekten gereklidir. (Şiddetli alkışlar) Ülkeyi tam anlamı ile yeni bir yaratıcılığa kavuşturacak olan sulama işlerinin büyük ilginizle sağlanacağı kesindir.(...) Sağlık uğraşısına gösterdiğiniz ilgi ve ülkede bu yolda elde edilen sonuçlar bu çalışmaların genişletilmesini gerekli kılmaktadır. Bu yıl Genel Hıfzısıhha Kanunu tasarısının Büyük Meclise sunulması kararlaştırılmıştır. (...) Ülkede sanayie istek ve eğilim artmaktadır. Sanayi ve Maden Bankasının sermayesini artırdığınız zaman sanayiciler daha çok korunmuş olacaktır. Bu sorun üzerinde önemle durulacağına eminim.(...)

3. Yasama Yılı : 1 Kasım 1929²²

1929 konuşmasında esas olarak vurgulanan ülkenin fikri ve ekonomik gelişmesinin uygar ve milli olması ile birlikte, köylünün yeterli miktarda toprağa sahip olması zorunluluğudur. Bu vurgu ileride de görüleceği 1934 yılından sonra daha da bir öne çıkacaktır. 1936 ve 1937 yılı TBMM'nin açış konuşmalarında daha somutlaşacaktır. İkinci ana konu da maliyenin zor bir yılı başarıyla bitirdiği ve borçları ödemeye devam ettiği noktasıdır:

(...)Ülkenin fikri ve ekonomik gelişmesi yönünden bir ilerleme alanı olmasına çalışmak idealimizdir. (Alkışlar) Fakat bu gelişme, uygar ve milli olmalıdır, sınırlarımız dışından etki almasını prensiplerimize uygun bulamayız.(...)

Sayın arkadaşlarım,

Ülke ekonomisi bütün dikkat ve çalışmalarımızı özellikle üzerine çekmektedir.

Tarımda, geçen üretim yılında, bazı bölgeler doğal etkenlerden çok miktarda zarar gördü, bununla birlikte durum, önceki yılın darlığına

²² TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 3. Cilt :13. 1.X1. 1929 Cuma. Sayfa: 2-4.

oranla genellikle normale yaklaşmıştır, denilebilir. Zirai enstitülerin bir an önce kurulmasına önem veriyoruz. Bu yıl zirai kooperatif kuruluşlarına başlanmış olması, özellikle sevindirici oluyor. Bu kooperatifleri ülkenin her yönünde genişletmeyi gerekli buluyoruz. Bunun yanı sıra çiftçiye toprak verme işi de, hükümetin sürekli izlemesi gereken bir durumdur. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak sağlamak, ülkenin üretimini zenginleştirecek başlıca çareler arasındadır. (Alkışlar)

(...) Maliyemiz zor bir yılı başarı ile geçirmektedir. Dış borçların ve Anadolu demiryolu taksitlerinin ödenmesi ve tedavül kanununun uygulanması, mali bünyenin sağlamlığı ve bütçemizin gerçek ve düzenli olması nedeniyle başarılmaktadır. (Alkışlar) (...) Devlet Bankasının kurulması ile ilgili kanun da Büyük Meclise sunulacaktır.(...)

4. Yasama Yılı: 1 Kasım 1930²³

1930 yılı, Dünya Ekonomik krizinin ülkede hissedilmeye başlandığı yıldır. Reisicumhur Atatürk'te bu yılki konuşmasında bu büyük kriz ile birlikte Cumhuriyet Merkez Bankasına ve Osmanlı borçlarına değinmektedir.

(...)Arkadaşlar, geçen yıl içinde karşı durmak zorunda kaldığımız büyük olay da milli para krizidir. Bu krizi karşılamak için alınan önlemlerin olumlu olduğu görülmüştür. En önemli konu da ekonomik görüşe göre ulusun uyanıklığı ve kendi yasama hakkına olan güvenidir.

Meclis ve hükümet tarafından alınan önlemler, özellikle bu konuda birleşir. Bu gün, içinde bulunduğumuz durum mali ve ekonomik önlemlerin ve ölçülü davranmanın özenle sürdürülmesini gerektirmektedir.

Efendiler,

Özellikle tarımla ilgili ülkelerde duyulan dünya çapında bir ekonomik kriz vardır. Bu kriz doğal olarak bizim ülkemizi de etkilemiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında eşi görülmemiş çöküntü ve kurak yıllardan sonra, vatanımızın gösterdiği yaşam ve dayanma gücü ancak Türk Milletinin yapısındaki güç ve Büyük Millet Meclisinin önlemlerindeki uygunlukla açıklanabilir. (Bravo sesleri)

Yıllardan beri alınan önlemlere önümüzdeki yıl daha geniş oranda ihtiyaç olacaktır. Çok tutumlu bir yönetim şeklinin resmi ve özel bütün işlemlerimize etkinliği olması gerekmektedir. (Alkışlar)

²³ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 4. Cilt :22. 1.XI. 1930 Cumartesi. Sayfa: 2-4.

(...)Cumhuriyet Merkez Bankasının kurulması ve hisse senetlerinin vatandaşlara sunulması pek yakındır. Ülkemize hem mali, hem ekonomik yönden büyük bir destek olacak bu milli kuruluşa vatandaşların önemli ilgi göstereceklerinden şüphemiz yoktur.

Osmanlı borçlarının ülkenin yaşam ve gelişmesini korkutmayan, adil ve pratik bir biçimde ödemeye bağlanması için Cumhuriyet hükümetinin iyi niyetle çalışma göstermesi doğaldır. (...)

(VI)

Dördüncü dönem konuşmalarına geçmeden önce girişte de belirtildiği gibi 1931 yılında TBMM açılmadan aylar önce Reisicumhur Atatürk'ün İzmir'de yaptığı iki konuşmaya hem ekonomi hem de siyasi açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmekte olduğundan değinilmelidir. Bu konuşmalar;

28 Ocak 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir Vilayet Kongre konuşması ile, 1 Şubat 1931 İzmir Ticaret ve Sanayi Odasında yaptığı konuşma²⁴ dır.

Bu iki önemli konuşma için, Prof. Dr. Bilsay Kuruç hocamızın yazdıklarına bir bakalım:

<< Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'deki iki konuşması da hem ekonomi hem siyaset yönünden yeni bir dönemin başlangıcını haber veren ip uçları taşır. İlk konuşma, iktisat politikasında gerçekçi olmanın zorunluluğunu vurgulamaktadır. Yeni işlere girişmek maliyetsiz olmaz. Yapılacak işlerde gerçekçi olmak, yapılamayacak şeyleri kısa sürede erişilebilecekmiş gibi düşünmemek ve en önemlisi, bütün bunlar için destek vermeye hazır olmak gereklidir. Mustafa Kemal bunu vurgulamakta ve istemektedir.

Bu konuşma, **Mustafa Kemal'in topluluk önünde devletçilik konusundaki düşüncesini açıkladığı tek belge olduğu için de önemlidir.**

Daha sonraki yıllara bakınca görülür ki, kendisi, devletçilik konusunda bir başka konuşma yapmamıştır. CHF İzmir Vilayet Kongresindeki konuşmasında Mustafa Kemal, siyasette “demokratik halkçı”, ekonomide ise “devletçi” olduklarını, bu devletçiliğin, demokratik halkçılığa aykırı olmadığını, çünkü, halkın yaratılıştan (“tab'an”) devletçi olduğunu, ekonomide “her türlü ihtiyacın devletten talep etme hakkını” kullandığını söylüyor. Milletın doğası (“tebayii”) ile CHF'nın siyaset çizgisi arasında böyle bir tam bağdaşma (“mutabakat”)

²⁴ Konuşma metinleri için bakınız: (Kuruç, 1988: 131 - 133)

olduğunu vurguluyor. Bu özelliklerden ötürü, *CHF'nin herhangi bir siyasi parti değil, toplumdaki tüm sınıfların siyasal ve ekonomik gereksinmelerini bağdaştırmayı beceren tek kuruluş olduğunu söylemesi ise, ülkede tek parti döneminin başlangıcı sayılabilir.*

Mustafa Kemal'in İzmir konuşması, ekonomide devletçilik kararının 1930 Sonbaharında kesinlik kazandığını da belgelemektedir. Bu bakımdan, bu konuşma, İsmet Paşa'nın 30 Ağustos 1930'daki Sivas konuşması ile, 1930 Ekim'inde kurulan yeni hükümet programı görüşmelerinde İsmet Paşa'nın ve Mustafa Şeref Bey'in yaptığı konuşmalara²⁵ doğrudan bağlanabilecek niteliktedir.

Mustafa Kemal'in İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'nda yaptığı konuşma ise, aynı doğrultuda ve özel kesimi yönlendirici ve genel nitelikte görünüyor>> (Kuruç, 1988. 131)

(VII)

IV. DÖNEM

1. Yasama Yılı :1 Kasım 1931²⁶

İktisadi gidişata ilişkin esas vurgu, buhran / krizin etkilerinin giderek derinleşmekte olduğu, tasarrufları artırmanın çok önemli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca dünya krizinden etkilenen ülkelerin tedbir olarak vergileri artırmalarına rağmen Türkiye'de vergileri azaltmanın cesur bir davranış olduğuna vurgu yapılmaktadır.

(...) Dünyayı kaplayan ekonomik krizin etkilerine karşı her yerde yeni vergilerle önlem aranırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi tersine bazı vergileri indirmek gibi olağanüstü cesur bir davranışta bulundu.

(...)Sayın arkadaşlarım,

İçinde bulunduğumuz yılda, mali ve ekonomik genel bir krize karşı ulusların çetin bir sınav geçirmekte olmaları özel olarak dikkati çekmektedir Bu sınavda Türk milleti, yaşamı, çalışmaları, az şeyle yetinmesi ve özverisi ile övgüye değer bir güç göstermektedir. (Alkışlar)

Gelecek yıl da, uluslararası krizin sürmesi durumuna karşı hazırlıklı bulunmak görevimizdir. Mali ve ekonomik durumu yakından izleyerek önlemleri zamanında almak en önemli göreviniz olacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar)(...)

²⁵ Konuşma metinleri için bakınız: (Kuruç, 1988: 117 - 120)

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 4. İctima Senesi: 1. Cilt :4. 1.XI. 1931 Pazar. Sayfa: 3-4

2. Yasama Yılı: 1 Kasım 1932²⁷

1932 yılı konuşması da oldukça kısadır. İktisadi açıdan öne çıkan nokta, uygun tedbirleri tasarlayan ve alan bir yönetimin çok önemli olduğudur. Zira buhran derinleşmektedir. Alınan önlemler esas olarak denk bütçe ve güçlü milli para temelindedir.

Ulusal ihtiyaçlar için sanayi tesislerinin bir an önce kurulması dileği de buhrana rağmen **bilinçli bir tercihin** verdiği güvenle vurgulanmaktadır.

(...)Aziz arkadaşlarım...

Uluslararası politik, ekonomik bunalımlar nedeniyle uygarlığın çekmekte olduğu sıkıntı ve acılar sürmektedir. Politik bunalımın içyüzü, silahları bırakma konferansının zorluklarında özel olarak gözlenebilir. Ekonomik bunalım ise, uluslararası değişimin azalması ve daralması ile alanını genişletmiş ve etkisini artırmıştır.(...)

Uluslararası ekonomik güçlülere karşı, bu günkü duruma göre, koruma, dengeleme ve gelişim için önlemler almaktayız. Karşısında bulunduğumuz her imkandan yararlanmaya çalışıyoruz. Milli ekonominin ve paranın gösterdiği güç ve sabit durum, alınan önlemlerin uygun oluşuna inandıracak niteliktedir. Bütçenin durumu, tahminlerin bu yıl gerçekleşebileceği konusunda güçlü umutlar vermektedir. Muhakkak ki, dengeli bir bütçenin sağlanması, gelecek yıla yönelik endişelerimizin yine özü olacaktır.

Aziz arkadaşlar...

Her zaman göz önünde bulundurduğumuz ana işleri, ara vermeden sürdürmek zorundayız.(...)

Ulusal ihtiyaç ve yararımız için gerekli olan sanayi kuruluşlarının bir an önce kurulması konusunda da önemle çalışıyoruz.(...)

3. Yasama Yılı : 1 Kasım 1933^{28, 29}

Cumhuriyetin 10 uncu yılı kutlanmaktadır. Ekonomik düzenin sağlam bir şekilde henüz kurulmamış olması endişe vermektedir. Fakülteler yanında açılmış olan Yüksek

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 4. İctima Senesi: 3. Cilt :18. 1.XI. 1933 Çarşamba. Sayfa: 2.

²⁹ Bu konuşmanın yapıldığı sıralarda dönemin ünlü ve etkili dergisi KADRO'da Başvekil İsmet imzası ile "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" (İsmet, 1933) başlıklı ve o dönemde oldukça ses getiren bir makale yayınlanmıştı. Makalenin yazarı rejimin ikinci adamı İsmet Paşa idi. Makalenin o dönemde yayınlandığı Kadro dergilerinin ve Kadrocuların özellikle devletçilik hakkındaki görüşleri için bakınız: (Şahinkaya, 1987).

Ziraat Enstitüsünün yetiştireceği mühendislerden umutlu olan **Atatürk, memleketin ihtiyacı olan sanayinin kurulmamış olmasından dolayı gönül rahatlığı duyulmadığının altını çizmektedir**. Konuşma ile ilgili olarak iki nokta öne çıkmaktadır (Kuruç 1993: 92-93):

<<Reisicumhurun konuşmasında iki nokta vurgulanıyor. Birincisi, ekonomide buhranın sürdüğü ve yönetimin herşeyden önce bütçe dengelerini korumaya önem verdiğidir. Buhran ortamında bütçe gelirlerinin artırılamayışı, açık bütçeden çekinen yönetimi yeni vergiler koymaya yöneltecek ve bu sürecektir. İkinci nokta, gerekli (“mübrem”) sanayileri kısa sürede kurarak kendine yeterliliği sağlamaktır. 10. yılını tamamlamasına rağmen, Cumhuriyet rejimini (yeni devleti) gereğince kurabilmek bu koşula ve kendine yeterliliğe erişmeye bağlı görünmektedir. 1932’den beri tasarlanan, etüdü yapılan, fakat henüz başlatılamamış olan sanayi yatırımlarına girişmenin arifesinde, Cumhuriyet yönetimi henüz ekonomide güvenceye kavuşmuş görünmemektedir>>.

(...)Ekonomik düzenimizin kurulması gerekliliği her gün daha kaçınılmaz ve ivedi bir nitelik alıyor. Gerçi, tarımsal ürünlerimizin cins ve miktarı üzerindeki gelişmemiz, ulusumuzu oldukça rahat ve herhalde emin bir duruma sokmuştur.

Bütün fakülteler ile birlikte açılmış olan Yüksek Ziraat Enstitüsünün yetiştireceği yüksek mühendislerin, ileride memlekete yararlı olacaklarına şüphe yoktur.

Sanayideki girişimler de özendirilecek ve cesaret verecek niteliktedir. Fakat ülkeye çok gerekli olan sanayiın kurulması tamamlanmadıkça her yönden gönül rahatlığı duymamıza imkan yoktur. Bu nedenle ülkemizin sınai kuruluşlarını tamamlamak için bütün çaba ve dikkatinizi çekmeyi yerinde buluyorum.

Efendiler,

Dünyanın ekonomik durumu henüz düzelme yönünde fazla ümit vermemektedir. Mali durum, bu nedenle de büyük ilginizi çekecektir. Geçen yılki bütçe tahminlerinin gelir durumunun tamamen gerçekleşmiş olduğu anlaşılmıştır. Fakat, içinde bulunduğumuz yıl gelirlerinin nasıl gerçekleşeceği konusunda, henüz karar verilecek kadar yeterli zaman geçmedi. Her halde bütçe dengesinin korunma ve sağlanması için yüksek heyetinizin her önlemi almaya özellikle önem vereceğine eminim. Açık bir bütçenin pek çok sakıncalarını iyi bilen Büyük Millet Meclisinin dengeli bütçe için kesin kararlı bulunması, Devletin mali ve hatta genel politikası için büyük güvencedir.(...)

4. Yasama Yılı : 1 Kasım 1934³⁰

1933 yılında uygulamaya başlanan sanayi programının³¹ yarattığı başarı duygusu, yeni ticaret yöntemleri ile dengeyi koruyarak ticaret hacminin artışı, bayındırlık ve demiryolu politikası ile denk bütçenin sürdürülebilirliği başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyet kadrolarının kendilerini daha bir güvende hissettirmekte olduğu konuşmanın ana öğeleri arasındadır.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre IV. İctima Senesi: 4. Cilt :25. I.XI. 1934 Perşembe. Sayfa: 2-4.

³¹ Bahse konu program için özellikle bakınız : (İnan 1972). Ayrıca, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933"ün mahiyeti için Prof. Dr. Boratav'ın şu satırlarına mutlaka göz atılmalıdır. (Boratav: 2003a:115-116):

<< Cumhuriyetin yöneticileri ise, sınama ve yanılma yöntemiyle, fakat bir yandan da tartışarak çok uygun bir stratejik tercihe ulaştılar. Önce korumacılık seçeneğini uyguladılar. Tek başına korumacılığın sorunları çözmeyeceğini yine sınama yanılmayla algıladıktan sonra devletçilik adımı attılar. Bu böylece büyük buhranın yarattığı bölüşüm şokunu, devlete bir iktisadi artık olarak intikal ettirip sanayileşme fonuna dönüştürme operasyonu olarak görülebilir. Bu stratejik tercihin arkasında tamamen tesadüfi, ampirisist; yani sadece gününü idare etmeye çalışan bir anlayışın ötesinde ciddi bir kavrayış olduğunu da Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının Giriş Bölümünden alıntılıdığım ve Türkçeleştirdiğim birkaç cümleyle sizlere aktarmak istiyorum.

Bu metinde, 1930'lu yılların koşulları üzerinde üç vurgulama var. Birincisi ile başlayalım: "Batı, kültürü, tekniği ve sanayii ile Doğu sahillerini kucaklıyordu. Sanayileşmemiş uluslara işlenmiş ürünler gönderiyor, bunların tufanı altında kalan dünya pazarlarında üretim araçları çöküntüye uğruyor ve daha dün bağımsız birimler halindeki topluluklar büyük sanayi hegemonyası altına girerek, hukuken bağımsız; fakat iktisaden bağımlı birer varlık haline düşüyordu. Batının sanayici ülkeleriyle tarımcı ve hammaddeci ülkeler arasındaki bu bağımlılık, sanayici ülkeleri ihya edici, hammadde ülkelerini ise çökertici durumlar yarattı." İktisat ve tarihle ilgili gençlerin algılaması gerekir. 1933'te yazılmış olan bu pasaj 30-35 yıl sonra Batı sosyal bilimlerine bağımlılık ekolu olarak katkı yapan bir dizi sosyal bilimcinin katkılarının özünü içeriyor, yani uluslararası işbölümünün sömürge düzenleri son bulduktan sonra dahi, süregelen bağımlılık yaratıcı özelliklerini teşhir ediyor. Yani dünya kapitalist sistemi üzerinde yapılan bu teşhis, akademik sosyal bilimlerde Marksistler hariç tutulursa, ancak 30 yıl sonra yapılıyor.

İkinci vurgulama Türkiye'nin bu çerçeve içindeki konumu ile ilgili: "Türkiye'nin dış ticaretteki konumu, Batı sanayi ürünlerine bir pazar ve o sanayie hammadde yetiştiren bir tarım ülkesi olmasıdır." Cümlesi ile Türkiye'nin de bu büyük kutuplaşmadaki yeri, hiçbir yanılsama olmadan teşhis ediliyor. Üçüncü vurgulama izlenmesi gereken strateji ile ilgili: "Büyük sanayici ülkeler aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi anlaşmazlıklara rağmen, tarımcı ülkeleri her zaman için hammadde üreticisi konumunda bırakmak ve piyasalarına egemen olmak davasında birleşmiş durumdadırlar. Bu itibarla tarımcı ülkelerin bu silkinme hareketlerine er geç set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta birleşeceklerdir. Özellikle bu gerçek, muhtaç olduğumuz sanayii zaman kaybetmeden kurmak için en önemli etkenimizdir." Stratejik tercih bir aciliyet gereksinimi üzerine kurulu, yani derhal yapılması gereken bir atılımın vurgulanmasına dayalı. Dış dünya üzerinde de çok doğru bir teşhis var: Faşizmin ayak sesleri hissedilmektedir, Almanya'da ve Avrupa'da emperyalist ülkeler arasında çatışmalar vardır; bir hegemonya boşluğu vardır. Bu boşluk, Türkiye gibi ülkeler için geçici bir fırsat yaratmaktadır ve hızla kullanmadığımız takdirde bu fırsat kaybolabilecektir.

İşte, Türkiye'yi 1930'lu yıllardan savaşa kadar getiren bu stratejik algılamadır ve Türkiye iktisat tarihinin parlak diyebileceğimiz saygın bir sanayileşme dönemecine geçişini sağlamıştır. Temel stratejik sentezin yapıldığı 1932 sonrasında, bu dönemin ortalama büyüme hızı yüzde 8'e yakındır ve sanayinin öncülüğündedir. O yüzdendir ki, İkinci Dünya Savaşının büyük tahribatına rağmen, savaş sonunda Türkiye ekonomisi, bu yılların kuvvetli yatırım temposu sayesinde 1945 sonrasında tekrar hızla canlanabilmiştir. (abç)>>

(...)Arkadaşlar,

Ülkenin ekonomik durumunu kuvvetlendirerek geliştirmek en önde tuttuğumuz işler arasındadır. Onun için, sanayi programımızı durmadan yürütmekteyiz. Tasarlanan fabrikalardan çoğunun temelleri atılmıştır. Hepsinin kurulup işletilmesi için bilimsel ve mali gerekler yerine getirilmiştir. (Alkışlar) Ülkenin en belirgin eksikliğini giderecek olan bu fabrikaları çok geçmeden kurup işletmek, hükümetin en önde göreceği işlerden olacaktır.

Ticaret bağılıklarımız, karşılıklı, denk anlaşma hükümlerine göre yürütülmektedir. Ekonomik sıkıntının ortaya çıkardığı yeni gelişmeler içinde, yeni ticaret yöntemlerinin faydaları görülmüştür. Ancak, bir yandan da dış ticaretimizi, yardımcı kurumlarla, doğru bilgilerle kolaylaştırmak yolları araştırılmalıdır.

Arkadaşlar! Bilirsiniz ki, dışarıya sattıklarımızın başlıcası, tarım ürünlerimizdir. Bu yıl ürünlerimizden birçoğunun değeri geçen yıllara göre daha fazla olmuştur. Yapılan silolar da yurdumuzun üstün güzellikte olan ürünlerini piyasalara tanıtmakta çok yardımcı olacaktır.(...)

Arkadaşlar! Yurdun bayındırlık programı da büyük emekle durmadan yürütülmektedir. Bu gün yapılmakta bulunan yeni demiryolları beş yüz kilometreyi geçmektedir. Satın alınanlarla birlikte devlet elindeki demiryollarımız beş bin kilometreyi geçer. (Şiddetli alkışlar)

Arkadaşlar! Geçen yıl, bütçede izlenen tutumlardan, ölçülerden ayrılmayarak yürümeye özenle çalışılmalıdır. Devlet gelirinin, sayıldığı gibi, gerçekleştirileceği umulmaktadır. Türk parası sağlam değerini korumaktadır. (Alkışlar) Hükümet bu politikaya çok önem vermektedir, bundan böyle de bu politikadan ayrılmayacaktır.(...)

Arkadaşlar! Ulusumuz, genel ekonomik, genel politik karışıklığı büyük olgunlukla karşılamıştır. Kendine gösterilen yolun doğruluğunu anlamıştır, yeniden çıkabilecek güçlükleri yenmeye de hazır olduğunu göstermiştir. (Bravo sesleri, alkışlar)(...)

(VIII)

Beşinci dönem konuşmalarına geçmeden önce 1935 yılındaki CHP'nin dördüncü Büyük Kurultayına değinmek gerekir. 9 Mayıs 1935'te toplanan kurultay Atatürk'ün katıldığı ve konuşma yaptığı son kurultaydır. Atatürk'ün buradaki konuşması³², bir

³² Konuşma metni için (İnan 1972: 120-121) ve (Kuruç, 1993: 285)

gelişme dönemine girilmiş olduğu inancını ve bunun yarattığı güven duygusunu yansıtmaktadır. İktisadi alanda izlenen politika çizgisi başarı getirmektedir. Sanayi Programı bu başarı sayesinde tasarlanan bir atılımdır.

Sonuç, Atatürk'ün deyişiyle yepyeni bir “**güdümlü ekonominin**” kuruluşudur. İlginç olan Atatürk'ün “*devletçilik*” sözcüğü yerine “*güdümlü ekonomi*” terimini kullanmasıdır.³³

(IX)

V. DÖNEM

1. Yasama Yılı : 1 Kasım 1935³⁴

Bu konuşma ile Atatürk bir durum saptamasında bulunmaktadır. Savunma konusu, cumhuriyet rejiminin kuruluş döneminde yönetimin en çok titizlik gösterdiği alandır. Demiryolu politikasına dayanacak bir ulaşım ağının kurulması için iç pazar entegrasyonunun sağlanması, sanayileşme ve bunun girdilerini sağlayacak olan madencilik ve tüm bayındırlık işleri iç güvenliği ve savunmayı pekiştirecek, böylece yeni devletin içte ve dışta kabulünü gerçekleştirecek iş kümeleri olarak düşünülmektedir (Kuruç, 1993: 369). 1935 yılında bütün bu alanlarda ve ekonominin kısa dönemli dengelerinde iyimser olmak için pek çok neden bulunmaktadır. Atatürk'ün konuşması bu çerçeveyi ifade etmektedir.

(...)Endüstri programımız normal yoldadır. Bununla birlikte yurdun endüstrileşmesine daha çok hız verilmesi ve yakın bir çağda, yeni bir ikinci programa başlanması gerekliliğine dikkatinizi çekmek isterim. Maden işleri yeni bir gelişme dönemindedir. Maden mühendislerimizi, ihtiyaca yeter sayı ve değerde yetiştirme konusuna önem vermek gereklidir.(...)

Bir de arkadaşlar, köylümüzün gelir düzeyinin yükselmesi önlemlerine daha geniş ölçüde özenle devam edeceğiz. (Alkışlar)(...) Maliyede, geçen

³³ Cambridge Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Merkezinden Prof. Dr. Ha-Joon Chang'ın bu bağlamdaki yorumu dikkat çekici önemdedir: “(.) dünya sahnesinde sadece Amerikalıların ve Avrupalıların yerinin olduğunu düşünen Üçüncü Dünya bir okul çocuğu için bu liderlerin arasında bir de türk liderinin bulunması ilginç bir durumdur. Bu Türk lider, General Kemal Paşa ya da Kore’de daha çok bilinen adıyla Kemal Atatürk’tür. Kemal Atatürk’ün yaşam öyküsünü okuyan bir okul çocuğu bile çok uzaklarda bir ülkeyi (mesafe olarak uzak ama linguistik olarak yakın, Türkçe’de Korece de, Ural – Altay dilleridir) yönetmiş olan bir liderin General Park için bir rol modeli olduğunu anlayabiliyordu.(...)”

Yıllar sonra bir üniversite öğrencisi olarak kalkınma iktisadı okuduğumda Kemal Atatürk’ün gerçekten de daha sonra devlet güdümlü kalkınma stratejisi diye adlandırılacak olan stratejiyi ilk uygulayan Üçüncü Dünya Lideri olduğunu öğrendim”. Chang, 2003:7-8)

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 1. Cilt :6. 1.X1. 1935 Cuma. Sayfa: 2-3.

yıl, cesaretle aldığımız önlemlerin ne kadar yerinde olduğu belli olmuştur. Tuz ve şeker fiyatlarının düşürülmesi, halkı sevindirmiş ve tüketimi artırmıştır.

Bu yıl, başka konularda da bu yönde önlemler alacaksınız. Hayvan vergisinde ve bina değerlerinde indirim faydalı olacaktır. Arazi ve yapı vergilerinin özel idarelere devri önemli reformlardan sayılacaktır.

Vergi indirimlerini Hazinesinin karşılayabilmesi, ülke ekonomik gücünün yüksekliği konusunda değerli bir belgedir. (Alkışlar)

Ekonomik kuruluş, teknik temeller üzerine yerleşerek yükseldikçe, yurdun verimi çok daha fazla olacaktır. Ancak, bütün özenimizi vererek vatanın kurumlaşma hızını artırmak gerekir. Uluslararası politikanın gidişi ulusal koruma araçlarını artırmaya da gerek göstermektedir. Bunun mali önlemlerini dikkatli ve doğru bir biçimde araştırmanızı dilerim.

Uçak filolarımızı oluşturmak için büyük ulusumuzun yüce duygularını heyecanla anmak borcumdur.

Son uluslararası olaylar Türk ulusu için kuvvetli bir hava ordusunun ne denli önemli olduğu konusunda bir kanıt olmalıdır.(Alkışlar) Çok emekle kurduğumuz, canımızla korumaya ant içtiğimiz kutsal yurdun, havadan saldırılara karşı güvenlik altında bulunması demek, bize saldıracakların, kendi yurtlarında bizim de aynı zararları yapabileceğimize güvenimiz demektir. (Şiddetli alkışlar, bravo sesleri) Bu güveni göksel bir duyguyu kalbinde taşıyan her kişinin vatan için tutuşan gözlerinde okumaktayız. (Alkışlar)Havacılarımız, bütün ordu ve donanmamız gibi vatani korumaya hazır kahramanlardır. (Alkışlar) Büyük ulus, bu soylu evlatlar ile kendini mutlu sayabilir. (Alkışlar).(...)

2. Yasama Yılı : 1 Kasım 1936³⁵

Cumhuriyetin ekonomik önlemleri başarılı meyvelerini vermektedir. Büyük bir ivme kazanan demiryolları inşası kesintisiz sürdürülmektedir. Tarımsal kalkınma hızlanmış ve fakat topraksız köylüyü topraklandıracak kanun hâlâ sürüncemededir ve Atatürk bu konu üzerindeki ısrarını Meclis'e bir kere daha hatırlatmaktadır. Sanayi programındaki gerçekleştirmeler, ikincisinin hazırlık çalışmalarını da başlatacak düzeydedir. Bu yıla kadar yeterince üzerinde durulmayan "deniz ve deniz ürünleri ticaret ve endüstrisi"ne vurgu dikkat çekicidir. Küçük esnaf kredileri, Ziraat Bankasının kanununda tasarlanan tadilat da ekonomi konuları arasında yer

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 2. Cilt :13. 1.XI. 1936 Pazar. Sayfa: 4-7.

almaktadır. Ve bir başka dikkat çekici husus ta, Cumhuriyet rejiminin niteliği anlamında “devletçi ve halkçı”lığının altının çizilmesidir³⁶

(...)Ekonominin her alanında ve ülkenin her yanında Türkler, kendilerine ve devletlerine tam bir güven içinde çalışıyorlardı.(Alkışlar)(...)Halk ile hükümet arasındaki yakınlık ve birlikte çalışma çabası, ayrıca, sevindirici bir düzeydedir. Bu konuda partimizin verici önderliğini önemle belirtmek isterim İdari ve ekonomik önlemlerin iyi uygulanması ve uygulama sonuçlarının iyi anlaşılması için, halkın hükümete yardım etme isteği, övünülecek bir durumdur. Bu duygusal durum, Türk ulusunu ilerletmek ve Türk vatanını imar etmek için çok verimli ve çok önemli bir faktördür.(...)

Demiryolu yapımı programını sürdürüyoruz. (...) Telefon bağlantıları, ülke içinde bir programa uygun biçimde genişletilmektedir.(...)Ticari hava taşımacılığı işlerinin güvenli ve düzenli olarak sürdürülmesini ve geliştirilmesini de çok önemli bir konu olarak görmekteyim.

Sayın milletvekilleri,

Ekonomik alanda milli çalışmalarımızın artmasından ve genişlemesinden sevinç duymaktayız. Cumhuriyetin ekonomik önlemleri, her alanda verimli sonuçlar vermektedir.

Tarımda kalkınmayı kolay ve çabuk yapmak için şartlar, çok ilerlemiş ve hazırlanmıştır. (...) Toprak Kanununun bir sonucu, varmasını, Kamutayın yüksek çalışmalarından beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı toprağa sahip olması, kesinlikle gereklidir.(Alkışlar) Vatanın sağlam temeli ve imarı buna dayanır. Bundan başka, büyük araziyi modern araçlarla işletip vatana fazla üretim sağlanmasını da özendirmek isteriz.(Alkışlar, bravo sesleri)(...)

Endüstri programının uygulanması ciddi olarak sürdürülüyor. Her yeni endüstri eseri, bulunduğu yere zenginlik ve uygarlık ve bütün ülkeye zevk

³⁶ Bu bağlamda Prof. Dr. İşaya Üşür'ün saptaması son derece **isabetli ve önemlidir**: (Üşür, 2003) << Fakat, önce bir soru sormak istiyorum: Bu, müdahaleci –korumacı- devletçi modele geçiş, basitçe, bir iktisat politikası seçimimiydi, yoksa stratejik bir seçim miydi? Benim kanaat, tez ve cevabım şudur: Mustafa Kemal bir sürü iç ve dış direnç ve baskıya karşın, bu seçimi *stratejik bir karar* olarak görmüştü. Bir az önce Mustafa Kemal'in Aydınlanma geleneğinden geldiğini ve jakoben olduğunu ileri sürmüştüm. Galiba bu eksikti; şimdi tamamlıyorum: Cumhuriyet döneminin tümü dahil olmak üzere, gelmiş geçmiş bütün siyasiler içinde tek Aydınlanmacı jakoben idi. Önerme bir hak yemeyi değil, bir hakkı teslim etme niyetini taşır. Bir Aydınlanmacı olarak, daha baştan itibaren O'nun kafasının içindeki sorunun şu olduğunu hissediyorum: Gerek *birey*, gerekse *ulus* olarak *bağımsız* olunabilir ve olunmalıdır, ancak; bu bağımsızlık içinde ve bağımsızlıkla birlikte özgür de olunabilir mi? Sorun, bu idi; ve bu gün de budur!

ve güç vermektedir. İkinci programın hazırlıkları hevesle ilerlemektedir.
(...)

Deniz ve deniz ürünleri ticaret ve endüstrisi önemli bir konumuzdur. (...)

Küçük kredi konusunun önemle ele alınmasını Büyük Meclisin dikkatine sunarım.

Bu yıl Ziraat Bankasının yeni kanun tasarısı, çalışma konularımız sırasında olacaktır.

Bankaları ve kredi dağıtımında düzeni sağlayan kooperatifleri, kuran ve genişleten yasalarımızdan sonra, bu yeni eserleriniz ülkenin kredi hayatında verimli olacaktır.(...)

Diğer yandan vatandaşın Hazineye karşı yükümlülüğünün en önemli görevi olduğunu anlatmak için yorulmamak gereklidir. **Şüphesiz ki, özellikle devletçi ve halkçı olan bir yönetim ve ekonomi hayatında, Hazinesinin gücü ve düzeni başlıca dayanaktır. Cumhuriyetin gücü de, her alanda ve milli savunma. alanında ihtiyaçlarını karşılayan hazinesinin düzenine bağlıdır. Gelecek yıllar için de Hazinesinin gücünü korumak sizin en önemli göreviniz olacaktır. Milli paramızın fiilen sabit olan değeri korunacaktır.(Alkışlar)**

Her ne kadar bu tebliğin konusu iktisadi alanla sınırlı olsa da, 1936 konuşmasındaki önemli iki dış politika meselesine de değinmek lazım geldiğine inanıyorum. Bunlardan birincisi; *Boğazlar Meselesi* ile ilgili *Montreux Anlaşması*, ikincisi de *Hatay* konusudur.

(...)Bu yıl içinde uluslararası bakımdan bizim için mutlu olaylar oldu.

İngiltere kralı sayın Majeste VIII. Edward'ın ziyaretini ve Boğazlarda yeni rejimin Montrö antlaşması hükümlerine göre uygulanmasının başladığını, bunların başında sayabilirim.(Sürekli alkışlar)(...) Türkiye'nin hakkını kabul etmekle iyi dostluk ve anlayış gösteren Montrö antlaşmasını imzalayanların aynı zamanda kritik bir görünüm taşıyan uluslararası bu önemli dönemde, dengenin sağlanması için herkesin çabasını gerektiren genel barış konusuna da önemli katkıları oldu.(Alkışlar) Tarihte birçok kez tartışma ve tutku nedeni olan Boğazlar, artık tam anlamıyla Türk egemenliği altında, yalnız ticaret ve dostluk ilişkilerinin ulaşım yolu haline girmiştir.(Alkışlar) Bundan böyle savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi yasaktır.(Bravo sesleri, alkışlar)

(...)Bu arada, ulusumuzu gece gündüz uğraştıran başlıca büyük bir sorun da, gerçek sahibi öz Türk olan İskenderun - Antakya ve bölgesinin geleceğidir.(Bravo sesleri, sürekli alkışlar) Bunun üzerinde, ciddiyet ve kesinlikle durmak zorundayız. (Ayakta sürekli alkışlar, yaşa, varol sesleri)

Her zaman dostluğuna çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük sorun budur.(Sonuçlanmalı sesleri) Bu konunun gerçek ayrıntılarını bilenler ve hakka inananlar, ilgimizin gücünü ve içtenliğini iyi anlar ve doğal bulurlar.(Alkışlar)(...)

3. Yasama Yılı : 1 Kasım 1937³⁷

1937 yılında yapılan konuşma bir çok açıdan özel önemdedir. Bunlardan birincisi Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat yaptığı son konuşmadır. Bir diğeri de 1922 yılı konuşmasından sonra en uzun ve kapsamlı konuşmadır. Gazi, adeta bir bilanço çıkarmaktadır. Konuşmada da zikrettiği gibi “*hemen bildirmek isterim, ben ekonomik yaşam denince, tarım, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün bayındırlık işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım. Bu nedenle şunu da hatırlatmalıyım ki, bir ulusa bağımsız görünüş ve değerini veren siyasi yaşam çarkında, devlet, fikir ve ekonomik yaşam işleyişleri birbirlerine bağlı ve birbirleri ile ilişkilidir, o kadar ki, bu işleyişler birbirine uyacak aynı düzen içinde çalıştırılmazsa, hükümetin çekici gücü harcanmış olur, ondan beklenen tam verim sağlanamaz. Onun içindir ki, bir ulusun kültür düzeyi üç alanda, devlet, fikir ve ekonomi alanlarındaki çalışma ve başarılı sonuçlarının toplamı ile ölçülür*” diyerek nerde ise değerlendirmedik konu bırakmamıştır.

Sektörel bazlı gelişmeler yanında, üç nokta özel önemi haizdir. Birincisi büyük bir ısrarla sürdürdüğü “**ülkede topraksız çiftçi bırakılmaması**” meselesidir.

Ve bu konuşmada konuyu daha derinleştirerek vurgulamaktadır.

İkinci nokta, “**iktisadi kalkınmanın temelleri**”dir. Gazi, bu konuyu “*Türkiye bu kalkınmada; iki büyük güç kaynağına dayanmaktadır. Toprağımızın iklimi, zenginlikleri ve başlı başına bir varlık olan coğrafi durumu ve bir de, Türk Milletinin, silah kadar, makine de tutmaya yaraşan güçlü eli ve milli olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değiştiren kahramanlıklar ortaya çıkaran yüksek sosyal benlik duygusu*” şeklinde tariflemektedir.

---

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 3. Cilt :20. 1.X1. 1937 Pazartesi. Sayfa: 3-9.

Üçüncü nokta da, “devlet yönetiminde ana programın Cumhuriyet Halk Partisi Programı” olduğudur. Ve bunun prensiplerini “(...), yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Fakat bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz.(Alkışlar) Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt; bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de, uluslar tarihinin bin bir acıklı olay ve sıkıntı ile dolu yapraklarından çıkardığımız sonuçlar” olarak ifade eder:

(...) Sayın milletvekilleri,

Milli ekonominin temeli tarımdır. İşte bu nedenle tarımda kalkınmaya önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar bu amaca erişmeyi kolaylaştıracaktır.

Fakat bu önemli isteği uygun bir biçimde amacına ulaştırabilmek için ilk önce ciddi çalışmalara dayalı bir tarım politikası belirlemek ve onun için de, her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek uygulayabileceği bir tarım rejimi kurmak gereklidir. Bu politika ve rejimde, önemle yer alabilecek noktaların başlıcaları şunlar olabilir.

Bir kez, ülkede topraksız çiftçi bırakılmamalıdır.(Bravo sesleri, alkışlar) Bundan daha önemli olan ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir nedenle ve hiçbir şekilde bölünemez bir nitelik almasıdır.(Alkışlar) Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğinin, arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlanması gereklidir. Küçük büyük bütün çiftçilerin iş araçları artırılmalı, yenileştirilmeli ve bakım önlemleri zaman geçirilmeden alınmalıdır. Herhalde, en küçük bir çiftçi ailesi, bir çift hayvan sahibi olmalıdır, bunda ideal olan öküz değil, at olmalıdır. Öküz, ancak bazı şartların henüz sağlanamadığı bölgelerde hoş görülebilir. Köylüler için, genellikle pulluğu pratik ve faydalı bulurum. Traktörü büyük çiftçilere öneririm. Köyde ve yakın köylerde, ortaklaşa harman makineleri kullanmak köylülerin vazgeçemeyeceği bir gelenek haline getirilmelidir.

Ülkeyi iklim, su ve toprak verimi bakımından tarım bölgelerine ayırmak gerekir. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları verimli, modern, pratik tarım merkezleri kurulması gereklidir.(...)

Bir de, başta buğday olmak üzere, bütün gıda ihtiyaçlarımızla endüstrimizin dayandığı çeşitli ham maddeleri sağlamak ve dış ticaretimizin temelini oluşturan çeşitli ürünlerimizin ayrı ayrı her birinin üretimini artırmak,

kalitesini yükseltmek, üretim masraflarını azaltmak, hastalık ve zararlı böcekler ile uğraşmak için gereken teknik ve kanuni bütün önlemler zaman geçirilmeden alınmalıdır.(...)

Sayın milletvekilleri,

Dış ticarete izlediğimiz ana prensip, ticaret dengemizin aktif karakterini korumaktır. Çünkü Türkiye’de ödeme dengesinin en önemli temelini bu oluşturmaktadır.

Son yılların rakamları ve geçen yılın bu güne kadar gösterdiği durum ve yön, izlediğimiz prensibin elde edilmiş olumlu sonuçlarını göstermektedir.(...)

İç ticarete gelince, bunda, en önde gördüğümüz kural, kurumlaştırma ve belirgin ticaret kuruluşları kurma ve akılcı çalışmadır.

Kesin zorunluluk olmadıkça piyasalara karışılmaz; bununla birlikte hiçbir piyasa da başı boş değildir. Sırası gelmişken Cumhuriyetin tüccar düşüncesini de kısaca belirtiyim. Tüccar, ulusun emeği ve üretiminin değerlendirilmesi için, eline ve bilgisine güvenilen ve bu güvene yaraşır olması gereken adamdır.(Bravo sesleri, alkışlar) (...)

Sayın arkadaşlar,

Endüstrileşmek, en büyük milli davalarınız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ham maddeleri ülkemizde bulunan büyük küçük her çeşit sanayi kuracağız ve işleteceğiz.(Alkışlar) En başta vatan savunması olmak üzere, ürünlerimizi değerlendirmek ve en kısa yoldan, en ileri ve zengin Türkiye idealine ulaşabilmek için bu bir zorunluluktur.Bu düşünce ile, beş yıllık ilk sanayi planından geri kalan ve bütün hazırlıkları bitirilmiş olan birkaç fabrikayı da ivedi olarak gerçekleştirmek ve yeni plan için hazırlanmak gerekir. Endüstrileşme karar ve hareketimize paralel olarak, bu günkü kanunlarımız da, üzerinde düşünülecek ve bazı değişiklikler eklenecek yeni hükümler gerektirmektedir. (...)

Türkiye’de devlet madenciliği, milli kalkınma çalışmaları ile yakından ilgili önemli konulardan biridir.

Genel endüstrileşme düşüncemizden başka, maden araştırma ve işletme işini, her şeyden önce, dış kredi imkanlarımızı ve döviz gelirimizi artırabilmek için sürdürmek ve buna özel bir önem vermek zorundayız.(...)Liman işlerinde modern ve planlı çalışma ve tarifelerde ucuzluk yapılmasının verimli sonuçları, ticarete dikkati çekmiştir. Bu yolda

devam edilmesinde yarar olacaktır. Ekonomik yapımızdaki gelişme, deniz ulaşım araçları ihtiyacını her gün artırmaktadır. Yeni sipariş edilen gemilerden bir kısmı, önümüzdeki ilkbaharda gelmiş bulunacaktır. Fakat bunlar, bu günden görülmekte olan ihtiyaca cevap verecek sayı ve büyüklükte değildir. Yeni gemiler inşa ettirmek ve özellikle eski tersaneyi ticaret filomuz için hem tamir, hem yeni inşaat merkezi olarak faaliyete getirmek için gerekli araçları sağlamak zorundayız. (Alkışlar). Şu günlerde, yüksek Meclise, su ürünleri ve Deniz Bank hakkında bir tasarı gelecektir. Konunun yüksek ilginizi çekeceğinden şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar,

En güzel coğrafi konumda ve üç tarafı denizle çevrili olan Türkiye, endüstrisi, ticareti ve sporu ile, en ileri denizci ulus yetiştirmek yeteneğindedir. Bu yetenekten yararlanmalıyız. Denizciliği Türk'ün büyük milli ülküsü olarak düşünmeli ve bunu en kısa zamanda başarmalıyız. (Alkışlar, yaşa sesleri)

Ekonomik kalkınma, Türkiye'nin, hür, bağımsız, her zaman daha güçlü ve her zaman daha müreffeh bir Türkiye idealinin bel kemiğidir. Türkiye bu kalkınmada; iki büyük güç kaynağına dayanmaktadır.

Toprağımızın iklimi, zenginlikleri ve başlı başına bir varlık olan coğrafi durumu ve bir de, Türk Milletinin, silah kadar, makine de tutmaya yaraşan güçlü eli ve milli olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değiştiren kahramanlıklar ortaya çıkaran yüksek sosyal benlik duygusu... (Sürekli alkışlar)

Sayın milletvekilleri,

Demiryolları bir ülkeyi uygarlık ve refah ışıkları ile aydınlatan kutsal bir meşaledir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak önemle üzerinde durduğum demiryolları inşaat politikamız, amaçlarına ulaşmak için durmadan başarı ile uygulanmaktadır (...). Doğu demiryollarının satın alınmış olduğunu bilirsiniz. Güneyde Nusaybin'e giden hattın başka, yurt içinde bütün demiryollarının yönetim ve işletmeleri, Cumhuriyet hükümetinin elindedir. (Alkışlar)

Demiryolları yapılarımızın gelişmesi, İran transit yolunun gelişmesine ve motorize edilmesine de hizmet etmiştir. İstanbul'dan başlayan Avrupa turist yolunun asfalt olarak yapımı sürdürülmektedir. (...)

Arkadaşlar,

Bütün devlet kuruluşlarının canlılığı, sağlamlığı, işletilmesi yönünden büyük dikkatle üzerinde durulması gereken mali hayatımıza değinmek istiyorum.Cumhuriyet bütçelerinin beliren ve daima güçlenmesi gereken ortak özellikleri yalnız denk oluşları değil, aynı zamanda, koruyucu, kurucu ve verici işlere her seferinde daha fazla pay ayırmakta olmalarıdır.Bu politikamızın, milli faaliyet üzerinde derhal yaratmaya başladığı etki ile bütçe tahmin rakamlarımız, yalnız gerçekleşmekle kalmamış, her zaman fazlası ile kapanmaya başlamıştır.(...)

Devlet gelirlerinin artırılması için yeni vergilerin yürürlüğe konması yerine, düzenli bir programla var olan vergilerin uygulanması ve toplanma usullerinin yeniden düzenlenmesi gereklidir.(Alkışlar)(...)

Gerek bu konular üzerinde çalışırken gerek herhangi bir mali karar alırken, ilk göz önünde bulundurmamız gerekli olan konu, milli faaliyet ve milli üretim, yani verginin bizzat ana kaynağı üzerinde yapacağı etkiler olmalıdır.(...)

Arkadaşlar,

Büyük davamız, en uygar ve en refaha kavuşmuş ülke olarak varlığımızı yükseltmektir. (Alkışlar)

Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde köklü bir inkılap yapmış olan büyük Türk Milletinin dinamik ülküsüdür. Bu ülküyü en kısa bir zamanda başarmak için, düşünce ve eylemi birlikte yürütmek zorundayız. Bu girişimden başarı, ancak hukuki bir planla ve en verimli bir biçimde çalışmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni yapısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülke davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak, kişi ve kurumları yaratmak, işte bu önemli ilkeleri en kısa sürede sağlamak, Kültür Bakanlığının üzerine aldığı büyük ve ağır görevler arasındadır.(Alkışlar)

Belirttiğim ilkeler, Türk gençliğinin beyninde ve ulusun bilincinde her zaman canlı tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca görevdir.

Bunun için ülkeyi şimdilik üç büyük kültür bölgesine ayırarak, batı bölgesi için İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan reform programının daha köklü bir biçimde uygulanmasıyla Cumhuriyete gerçekten modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az

zamanda kurmak gerekir. Doğu bölgesi için Van gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her aşamadaki okulları ve bunlara ek olarak üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden harekete geçilmelidir.(Alkışlar)Bu yararlı girişimin, doğu illerimiz gençliğine vereceği verimlilik Cumhuriyet hükümeti için en mutlu bir eser olarak kalacaktır.(Alkışlar)

Önerdiğim bu yeni girişimlerin, eğitim ve öğretmen ihtiyacını artıracak şüphesizdir. Fakat bu yön hiçbir zaman işe başlama cesaretini kırmamalıdır. Bakanlığın geçen yıl içinde bu yönde yaptığı deneyler, çok ümit verici niteliktedir.

(...)Ordumuz, Türk birliğinin, Türk gücü ve yeteneğinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir simgesidir.

Ordumuz Türk topraklarının ve Türkiye idealini gerçekleştirmek için yapmakta olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkansız güvencesidir.(Alkışlar)

Uygun bir donatım programımızın hazırlanması, başarı ile ilerliyor. Bunları ülkemizde yapma amacımız gerçekleşme yolundadır. Harp endüstrisi kuruluşlarını, daha fazla geliştirmek ve genişletmek için alınan önlemler sürdürülmeli ve endüstrileşme çalışmalarımızda ordu ihtiyaçları ayrıca göz önünde tutulmalıdır.(Alkışlar)

Bu yıl içinde denizaltı gemilerini ülkemizde yapmaya başladık. Hava kuvvetlerimiz için yapılmış olan üç yıllık program, büyük ulusumuzun içten ve bilinçli ilgisi ile şimdiden başarılı olmuş sayılabilir.

Bundan sonrası için bütün uçaklarımızın ve motorlarının ülkemizde yapılması ve harp hava endüstrimizin de bu temele göre geliştirilmesi gerekir. Hava kuvvetlerinin aldığı önemi göz önünde tutarak, bu çalışmaları planlamak ve bu konuyu layık olduğu önemle ulusun gözleri önünde canlı tutmak gerekir.(Alkışlar)

Büyük milli disiplin okulu olan ordunun, ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en gerekli elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesine, ayrıca özen gösterilip, yardım edileceğinden şüphem yoktur.

(...)Aziz milletvekilleri,

Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet yönetimimizdeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler,

yönetimde ve politikada bizi aydınlatıcı ana çizgilerdir. Fakat bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz.(Alkışlar)

Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt; bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de, uluslar tarihinin bin bir acıklı olay ve sıkıntı ile dolu yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır.(...)

4. Yasama Yılı: 1 Kasım 1938^{38, 39}

Anayasanın 36 ncı maddesi hükümlerine uyarak Cumhurbaşkanı Atatürk'ün emirleri üzerine Başvekil Celal Bayar'ın kürsüden okuduğu konuşmada öne çıkan hususlar daha çok geçmiş yıla ait sektörel temeldeki gelişmelerin özetlenmesi biçimindedir. Ekonomi açısından her şeyin yolunda gittiğinin ip uçları metinde yer almaktadır. Birinci beş yıllık sanayi programının başarıyla tamamlanmasını takiben hazırlanan üç yıllık maden programına büyük önem verilmektedir. Bu program için gerekli finansman kaynağı da hazır durumdadır.

Küçük esnafa ve küçük sanayiciye dönük kredi müessesesi olan Halk Bankası ve Halk Sandıklarının kuruluşu da önemli noktalardan biri olmaktadır. Denizbank ta nihayet kurularak faaliyetin başlamıştır. Planı gelişme yolunda devam edilmesi Atatürk'ün geleceğe dönük önerileri arasındadır. Yine hayati önemi haiz bir dış politika gelişmesi de : **“Hatay Meselesi”** nin sonuçlandırılmış olmasıdır.

(...)Sayın arkadaşlarım,

Her şeyden önce size kıvançla arz edeyim ki ulus ve ülke geçen yılı tam bir huzur ve sükün içinde yükselme ve kalkınma çalışmaları ile geçirmiştir.(...)

Sayın milletvekilleri,

Devletin ekonomik alandaki yapıcı ve yaptırıcı gücü ve prensibinin tarımsal işlerimize de uygulanması yolunda bir örnek olmak üzere tüzelkişiliğe sahip Ziraat İşletmeleri Kurumu kurulmuştur.(...).

Bununla ilgili incelemeler bitirilmiştir.Cumhuriyetin on beşinci yılı planlı, sistemli tarım ve köy kalkınmasının başlangıcı olmalıdır.

Sayın arkadaşlar,

Ekonomik işlerimiz normal gelişme yolunu izlemektedir.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 4. Cilt :27. 1.X1. 1938 Salı. Sayfa: 3-7

³⁹ Bu konuşma Atatürk'ün rahatsızlığı dolayısıyla Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur.

Bu yıl da üretimin, ticaretin ve kredinin düzenlenmesi ile sanayileşme ve kurumsallaşma alanlarında olumlu sonuçlar alınmıştır.(...)

Ülkenin çeşitli yerlerinde kredi ve satış kooperatiflerinin ve birliklerinin kurulması sürdürülmüştür. Bu arada Karadeniz Bölgesinde fındık ürünü için beş kooperatif ve bunlar için merkezi Giresun'da olmak üzere bir birlik kurulmuştur.

Küçük esnafa ve küçük sanayi sahiplerine ihtiyaç duydukları kredileri sağlamak üzere Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur.Kredinin normal şartlar altında ucuzlatılmasının ekonomik alandaki önemli etkisi bilinmektedir. Büyük Millet Meclisinin kabul buyurduğu kanun ile faiz hadlerinin indirilmesini memnuniyetle karşılarım.Büyük Millet Meclisi Denizbank' ı kurmakla çok yerinde bir girişimde bulunmuştur.

Birinci beş yıllık sanayi planımız başarı ile bitmek üzeredir. Buna ek olarak, üç yıllık bir maden işletme programı hazırlanmış ve uygulanmasına başlanmıştır. Bu üç yıllık maden programının büyük bir kısmını içine alarak ve şeker endüstrisini de genişleterek makine, kimya, gıda maddeleri, toprak ve su ürünleri, ev yakıtları sanayii ile liman inşası, taşıma araçlarının çoğaltılmasını ve deniz işleri için duyduğumuz ihtiyaçları da içeren ve belirten dört yıllık üç numaralı yeni bir program yapılmış ve açıklanmıştır.Bu plan için harcanacak para 85 ila 90 milyon lira arasında sınırlanmaktadır. Bununla ilgili kredinin sağlandığı bilinmektedir.(...)

Şirketlerden elimize geçen demiryollarının yenileştirilmesi, sabit ve değişken aletlerin her türlü ihtiyacı karşılayacak biçimde tamamlanmasına çalışılmaktadır.Ülkede taşımacılık kapasitesi artmaktadır.(...)

Arkadaşlar,

Maliyemizde denk bütçe, sağlam ödeme, vergi sistemlerini mükellef yararına iyileştirme, hafifletme ve milli paranın istikrarını koruma prensipleri tam bir bağlılık ve başarı ile izlenmekte ve uygulanmaktadır.Halkın ve çiftçinin vergi yükünü hafifletme yolunda öteden beri güdülen prensibin, imkanların elverdiği oranda uygulanması bu yıl da sürdürülmüştür.

(...)Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkileri geçen yıl açıklıkla belirttiğim yolda dostça gelişimler izleyerek ilerlemeyi sürdürüyor.Hatay sorununun son yıl içinde geçirmiş olduğu evreleri bilmektesiniz.Bu milli davayı bir Türk - Fransız dostluk anlaşması ile sonuçlandırmak yolundaki çalışma başarı ile sona erdi.

(X)

SONUÇ OLARAK;

Temel bir soru ile nihayetlendirebilirim tebliği: **Cumhuriyet treninin makas değiştirişi basit bir iktisat politikası seçimimi yoksa bilinçli bir stratejik tercih miydi?**

Buraya kadar olan değerlendirmelerden **Mustafa Kemal**'in bu süreci, Tarihçilerin Kutbu Halil İnalçık'ın tabiriyle bir Erkân-ı Harp Subayı titizliğinde berrak bir stratejiyle kurguladığı açıktır.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki Cumhuriyet kadroları, zaman zaman pratiğe ilişkin noktalarda deneme – sinama yöntemiyle de olsa korumacılıktan devletçiliğe doğru stratejik bir tercih geliştirmişlerdir. Bu stratejik tercihin arkasında, tamamen tesadüfi, ampirisist yani sadece günü idare etmeye çalışan bir anlayışın ötesinde ciddi bir kavrayış yatmaktadır.

Bir sürü iç ve dış baskı ve dirence karşı bir Aydınlamacı ve Jakoben olarak Mustafa Kemal bu stratejik tercihin yaratıcısı ve önderidir.

Bu tercih sayesinde ki;

- **Üretim alanına,**
- **Dolaşım alanına** (dış ticaret, borçlanma, finansal akımlar)
- **Bölüşüm alanına**
- **Fikir alanına**

sahip, yani **özgür ve bağımsız bir ülke** yaratılmıştır.

Sözün özü ya da çıkartılacak dersler, her zaman *“büyük bir sabırla benim gibi bir koruğun helva olmasını bekleyen”*⁴⁰ hocam **Prof. Dr. İşaya Üşür**'e ait olsun:

“Dolaşım alanına haklı vurgular, üretim alanı ile bağlantılandırılmadığı sürece ve takdirde, özgürlüğün mevcut yapılar içinde mahkum kalacağından endişe duyarım. Böylece, formel bir bağımsızlık mevcut olabilir; ama

⁴⁰ Bu ifade değerli hocam Prof. Dr. Oktar Türel'in bir yazısından alınmıştır.

değindiğim anlamda özgür olunamıyorsa, bağımsızlık da fazla bir anlam ifade etmeyebilir. Getirme çabasında bulunduğum tanımlar, öyle sanıyorum ki, diğer yandan “yurtseverlik”in de fiili içeriklerini oluştururlar. Sanıyorum, Mustafa Kemal’in seçtiği strateji de bu doğrultuydu.>>⁴¹

Kaynakça

- AHMAD, Feroz (1996) **İttihatçılıktan Kemalizme**, (Çeviren: Fatmagül Berktaş Baltalı). Kaynak Yayınları, Mart. İstanbul
- AKSOY, Yaşar (2004), “ Kurtuluş Savaşı Ekonomisi”. **Gülten Kazgan’a Armağan – Türkiye Ekonomisi** içinde.s.103-117. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No:79. İstanbul.
- BASKICI, Murat (2003), “Sevr ve Lozan Antlaşmalarının Başlıca İktisadi Hükümlerinin Karşılaştırılması” **Mülkiye, Kış 2004. S. 242. C.XXVI.** Ankara
- Başvekil, İsmet (1933), “Fırkamızın Devletçilik Vasi” **Kadro**, S.22.s.2-3. Ankara
- BORATAV, Korkut (1977), “1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi” **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu** 14-16 Ocak 1977. İstanbul. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını. s.39-52.
- (1995), “Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları” **Türkiye’de Devletçilik** içinde s. 115- 142. (derleyen: Nevin Coşar) Bağlam Yayınları, İnceleme-Araştırma Dizisi./ 42. İstanbul
- (2003), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara
- (2003a), “Cumhuriyet 80nci Yılında”(24.10.2003 tarihli Panel’in bant çözümleri). **Mülkiye, Güz 2003. S. 241.s.113-116.**Ankara.
- CHANG, Joon-HA (2003), **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**. (Çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş) İletişim Yayınları 938. Araştırma İnceleme Dizisi 153. İstanbul.
- ÇAYKARA, Emine (2005) (Söyleşi), **Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık Kitabı**. Türkiye İş Bankası Yayını. Edebiyat Dizisi 423. Ekim. İstanbul
- İNAN, Afet (1972), **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933**. Türk Tarih Kurumu.Ankara.
- KURUÇ, Bilsay. (1988), **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası. 1. Cilt (1929-1932)**. A.Ü. SBF. Yayın No:569.Ankara.
- (1993), **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası. 2. Cilt (1933-1935)**. A.Ü. SBF. Yayın No:580.Ankara.
- ÖKÇÜN, Gündüz (1981) (Hazırlayan) **Türkiye İktisat Kongresi – 1923 İzmir.- Haberler Belgeler Yorumlar**. (Üçüncü Basılış) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.471. Ankara
- ŞAHİNKAYA, Serdar (1987), **Kadrocularda Toplumsal Olaylara Bakış ve Devletçilik – Planlama İlişkisi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

⁴¹ (Üşür 2003)

TBMM, <http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/aturk.htm>

TBMM (1987) **Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: 30. Ankara

- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 1. Cilt : 1. 24.1.1336 Cumartesi. Sayfa: 8-39.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 2. Cilt : 9. 1.3.1337 Salı. Sayfa: 2-7.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 3. Cilt : 18. 1.3.1338 Çarşamba. Sayfa: 2-16.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 1. İctima Senesi: 4. Cilt : 28. 1.3.1339 Perşembe. Sayfa: 2-18.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İctima Senesi: 1. Cilt :1. 13.8.1339 Pazartesi. Sayfa: 36-42.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İctima Senesi: 2. Cilt :7. 1.3.1340 Cumartesi. Sayfa: 3-6.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İctima Senesi: 3. Cilt :19. 1. Teşrinisani. 1341 Pazar. Sayfa: 8-11.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 2. İctima Senesi: 4. Cilt :27. 1. Teşrinisani. 1926 Pazartesi. Sayfa: 2-6.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 1. Cilt :1. 1. Teşrinisani. 1927 Salı. Sayfa: 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 2. Cilt :5. 1. Teşrinisani. 1928 Perşembe. Sayfa: 2-5.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 3. Cilt :13. 1.XI. 1929 Cuma. Sayfa: 2-4.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 3. İctima Senesi: 4. Cilt :22. 1.XI. 1930 Cumartesi. Sayfa: 2-4.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 4. İctima Senesi: 1. Cilt :4. 1.XI. 1931 Pazar. Sayfa: 3-4.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 4. İctima Senesi: 2. Cilt :10. 1.XI. 1932 Salı. Sayfa: 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 4. İctima Senesi: 3. Cilt :18. 1.XI. 1933 Çarşamba. Sayfa: 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre IV⁴². İctima Senesi: 4. Cilt :25. 1.XI. 1934 Perşembe. Sayfa: 2-4.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 1. Cilt :6. 1.XI. 1935 Cuma. Sayfa: 2-3.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 2. Cilt :13. 1.XI. 1936 Pazar. Sayfa: 4-7.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 3. Cilt :20. 1.XI. 1937 Pazartesi. Sayfa: 3-9.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre V. İctima Senesi: 4. Cilt :27. 1.XI. 1938 Salı. Sayfa: 3-7.
- ÜŞÜR, İşaya (2003), "*Sanayileşme – Planlama ve Kemal Atatürk: İktisat Politikası mı Strateji mi?*" **Halkçılık Sempozyumu** Bildirisi. 13 - 14 Eylül 2003. Ankara.

---

⁴² Orijinal belgede Romen rakamıdır.